ALTE LĂMURIRI DESPRE VEACUL AL XVIII-LEA

DUPĂ IZVOARE APUSENE

LUAREA BASARABIEI ȘI MORUZEȘTII

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Ședința dela 8 Octomvrie 1910.

O nouă cercetare în còpiile mele de documente aduce la iveală încă un număr de acte în legătură cu epoca Fanarioților, acte cari nu și-au aflat locul în cele două memorii cuprinzând «Știri despre veacul al XVIII-lea în țerile noastre după corespondențe diplomatice străine» (1).

I.

Avem întâiu un număr de lămuriri despre țerile noastre date în scrieri de un caracter mai general.

I. Astfel în tratatul geografic «della sfera» (Graz, *Universitätsbibliothek*, 8°, 999), fost în proprietatea lui Ioan-Matthias de Schonberg în 1700, se spune, la fol. 47, despre țerile noastre:

«Della Turchia Europea. Si divide in Turchia propria e provincie tributarie; trà le provincie tributarie sono:

Moldavia—Jassi.

(1) Aceste «Anale», XXXII.

www.dacoromanica.ro

Czosawa—presa da Polachi (1). Trescort o Targrod (2), ben popolata. Hanno prencipi proprii, tanto l'una, quanto l'altra; tributarii al Turco. Abbondano pure cavalli. Questa gente però, cioè della Valacchia, è al presente più da traffico, e vale qualche poco a cavallo.»

Apreciare, de sigur, exagerat defavorabilă privitoare la valoarea noastră militară pe acel timp (3).

II. Ms. Czartoryski din Cracovia 1673, p. 391 și urm. (— 427; in-4°), are o scurtă Istorie a Moldovei, făcută pentru a arătà drepturile Ungariei asupra acestei țeri și a principatului muntean. Incepe: «La Moldavie est également comme la Vallachie un reste de l'ancienne Dacie».

III. Cred că într'un manuscript napoletan sunt culese aceste știri, din descrierea unei călătorii făcute la Constantinopol în 1728:

«Il principe Voivoda della Moldavia esser suole sempre un Greco, che dal Gran-Signore ottiene a forza d'oro, vita durante, l'investitura col carico dell'annuo tributo di 120 mila piastre turche, distribuite, parte al tesoro segreto, detto sigillato, ed altre parti alla Sultana-Madre, al Gran-Visir, al primo Hajekì (=Hasseki), camerier favorito, al Kiajà, maestro di casa della Corte, ed al terfterdar [=Tefterdar], tesoriere. E più ancora 12 mila oke o sian libre d'once 48 di cera, 15 mila di miele, 60 di cuojo e mille quintali di sevo,—il tutto ad uso del Serraglio e dell'Arsenale.

«Questo principe della Vallachia, cristiano ancor esso, con somme rilevanti nella maniera stessa ne viene investito, pagandone un grosso tributo, con anche 15 borse di donativo alla prefata Sultana e 10 al Gran-Visir, faciente ogni borsa 500 piastre, ed al predetto uso 20 mila oke di miele e 12 mila di cera (4).»

In lipsa unei culegeri a rapoartelor venețiene din Constantino-

(1) In războiul lui Sobieski cu Turcii.

(2) Cel dintâiu nume, luat din izvoare mai vechi, e al Târșorului; celălalt, aflător și în harta lui Reicherstorfer (Papiu, II), e pentru *Stargorod*, «Cetatea-Veche» dela Roman.

(3) Cf. această mențiune, mai veche cu un secol, în ms. G. 56 Inf. n. 2, fol. 48, al Bibliotecii Ambroziene din Milan («Descrittione delli paesi ch'hogi tiene il Gran-Turco, con li confini di ogni parte»):

«La Valacchia e la Bugdania, delle quali provincie per lunghi tempo potenti esserciti hanno tenuta in guerra e timore la Casa Ottomanna, sono al presente ad arbitrio e tributarie d'esso.»

(4) Se dau și note despre monedă: *asprul* e 2 «quattrini romani crescenti»; *parana*, 6 «quattrini e un quarto, faciente 3 aspri»; *funducul*, 150 parale, 18 *paoli* și $7^1/_2$ *bajocchi*.

www.dacoromanica.ro

pol, ca aceea a lui Albèri pentru veacul al XVI-lea și a lui Barozzi și Berchet pentru al XVII-lea, aceste știri despre tribut și mai ales despre darul în natură al țerilor noastre nu sunt fără însemnătate. Trebue să relevăm însă că o socoteală polonă din 1677 fixează tributul moldovenesc la 500.000 de piaștri (1). Dimitrie Cantemir dă, treizeci de ani mai târziu, 65.000 de taleri imperiali (2). Pe atunci Muntenii plătiau de două ori pe atâta (3).

II.

Scrisori din anii 1730 și următorii se află în ms. Czartoryski 617. Se întâlnește o cerere de sol polon pentru iarmaroacele din Moldova, cu pomenirea scoaterii Lazilor din țară de Grigorie Ghica (4). Sunt și scrisori franceze, ba chiar turcești cu litere latine, ale lui Hamza Pașa, «guvernatorul» de Hotin.

In legătură cu solia la Poartă a lui Mniszek (1755) (5) avem o scrisoare a lui Antioh Carageà, care cere a se da solului o scrisoare a Domnului Moldovei (scrisori turcești, *ibid.*, II, p. 545). In al treilea volum, pe lângă descrierea răscoalei lui Patrona-Calil (1730, Σεπτεμβρίου 17; pp. 493—6), mai avem actul de împăcare, din 9 Noemvrie 1755, al lui Κυρίτζη Γεωργάκης Καπετάνος cu soția lui Sara, fiica lui Ἔρκρυτερ (p. 279). Apoi scrisori tătărești din Akkerman; VI, pp. 113, 119.

III.

In primăvara anului 1747, Ioan Vodă Mavrocordat, Domnul Moldovei, fu înlocuit (6). Un raport al lui Hübsch (ms. 2957 din Arhivele Dresdei) dă știrea la 6 Maiu, adăugând că scoaterea lui Ioan Vodă s'a făcut «ganz unvermuthet».

(1) *Acte și fragmente* I, p. 89.

(2) *Descriptio Moldaviae*, p. 110. Pentru raportul dintre piastru și celelalte monede, v. memoriul despre Magni, p. 37.

(3) Iorga, *Gesch. des rumänischen Volkes*, II, p. 78.

(4) V. Amiras, în *Letopisițe*, III. Cf. prefața vol. X din Colecția Hurmuzaki. V. și, în Biblioteca Arhivelor Imperiale din Viena, *Osservazioni sopra lo stato attuale del commercio della monarchia austriaca, suoi prodotti naturali, arti e manifatture, diviso in due parti* (sub Maria-Tereza).

(5) Cf. *Buletinul societății geografice*, 1898, sem. II.

6) V. memoriul I, p. 36.

www.dacoromanica.ro

Și cu privire la întărirea, în 1752, a tânărului Vodă Ghica (1) avem încă un raport, acel din 1-iu Fevruarie al anului: se spune că Mateiu a fost întărit după ce a împărțit între miniștrii turci 800.000 de piaștri, dar această întărire n'ar aveà valoare decât pe un an.

In al doilea memoriu (2) s'a pomenit întemnițarea, de Constantin Vodă Racoviță, a medicului italian care nu putuse scăpà pe Doamna lui. La 1755 Constantin arătà lui Hübsch că Désalleurs, diplomatul francez, stăruind pentru bietul străin, a adus încă de mult liberarea lui. In ms. Czartoryski 454, fol. 89 V° găsim intervenirea agentului polon Benoît, de care e vorba adesea în *Documentele Callimachi*, pentru un alt medic dela Curtea din Iași, Evreu de felul său. In «Litterae Celsissimi Constantini de Rakowitza, principis Moldaviae, ad Illustrissimum Paulum Benoe, castellanum varsaviensem» (îl intitulează: «Illustrissime domine Colendissime») se spune că, în procesul medicului evreu împotriva unui Armean, a dat ordin a se judecà părțile, dar ele s'au împăcat (Iași, 1752). Insă la 5 Iulie din acelaș an Benoît stărue iarăș pentrucă nu s'a îndeplinit actul de împăcare; Evreul, scrie stăruitorul, e «civis meus busstinensis» (din Bursztyn, în Galiția).

Din 1756 știrea unei răscoale la Vidin; rebelii ar fi prădat pe pământul Țerii-Românești. Hübsch dă de veste, din Constantinopol, la 3 Fevruarie, așà cum urmează:

«Nachhero verlauten will, dass die Besaczung in Widdin sich ebenfalls wieder ihren Bassa empöhret, auch dass bereits von selbiger zwey Dörffer in der Wallachey geplündert worden (3).»

In aceeaș lună, Constantin Mavrocordat, de curând adus dela Chios, locul său de surgun, capătă Domnia Țerii-Românești, pe când Moldova ajunge a lui Constantin Racoviță, care stătuse până atunci în București. Această noutate o trimeteà, la 1-iu Martie, și Celsing, agentul Suediei:

«Printz C. Mavrocordato år nu omsider forördnad till Hospodar af Wallachiet. Des foeretrådene C. Racowitza år flyttan til Moldaviet och dan dårstådes warande fôrsten Gika till Constantinopel återkallan.»

(1) V. memoriul II, p. 6 și urm.
(2) P. 17 și urm.
(3) Ms. 2957 din Arhivele Dresdei, III (1756—62).

www.dacoromanica.ro

«Constantin Vodă Mavrocordat a fost orânduit acum ca Domn al Țerii-Românești. Inaintașul său, Constantin Racoviță, e mutat în Moldova și Domnul de acolo, Ghica, a fost chemat la Constantinopol.»

Numirea lui Scarlat Ghica în Moldova, de unde pleacă Racoviță, e pomenită în raportul dela 16 Martie 1757 al lui Hübsch (1), care adauge că Ghica e «ein ruhiger Mann und sonst mein guter Freundt».

IV.

In legătură cu misiunea, din 1759, a lui Potocki, despre care vorbesc o sumă de acte în *Documentele Callimachi*, ms. Czartoryski din care sunt scoase are, la p. 644, următoarele plângeri și articole de firman pentru îndreptarea lucrurilor:

«13) Des sujets polonois ayant été venus dans les échelles du Danube Kilia, Galaz, Isakdji, Moncasto et Ismaïl, où ils ne payoient autrefois que 3 piastres de droit pour le baril de vin, les fermiers et receveurs s'étant permis d'en demander jusqu'à 40, on demande le redressement de ces griefs.

Firman à expedier conformément au VIII article.

14) Le mouteweli d'Isakdji ayant confisqué l'heritage d'un sujet polonois mort à Moncasto, la restitution est demandé.

La teneur du VIII article est claire en faveur de la demande.»

V.

In 1765 Hübsch anunță, prin raportul său din 15 Iunie, că fratele său va urmă procesul purtat cu folos de tatăl lor cu niște negustori greci din Principate.

La sfârșitul lui August pierià la Constantinopol puternicul Grec Stavrachi, arbitrul vieții noastre politice. Raportul din 2 Septemvrie al lui Hübsch se ocupă de această afacere: arestarea s'a făcut la 23 ale lunii; averile lui Stavrachi sunt duse îndată la Seraiu, soția găzduită la un cunoscut. Se prind și Grecii și Armenii cari au stat în legătură de negoț cu el. Epitropul Domnilor e spânzurat chiar înaintea casei lui de pe Canal. Și agentul saxon recunoaște că osânditul fusese un om neobișnuit de stăpânitor (2).

(1) Arh. din Dresda, ms. 2957, III, fol. 111 V°.

(2) Ms. 2957 al Arhivelor din Dresda, V (1765—9). Cf. *Documentele Callimachi*, I, pp. CXLIV—V.

www.dacoromanica.ro

VI.

Mihaiu Racoviță, dragoman al Porții, frate cu Constantin și Ștefan, și deci fiu al lui Mihaiu Vodă, e o personalitate cunoscută. Numit în funcția sa de încredere și de știință în cursul războiului nenorocit pe care Poarta-l începù împotriva Rușilor, la 1769, el a fost una din jertfele ciumei care pustià tabăra turcească (1). «Cu câtevà săptămâni înainte, el fusese trimes în tabără de Sultan», spune un raport olandez (2). I se ziceà în Constantinopol «beizadeà Mihăiță (3)». Data morții lui ar fi 1773, după *Genealogia Cantacuzinilor* (4), care spune că a fost însurat cu fiica lui Mihalachi Ruset Spătarul și a murit fără urmași. «Beizadeà Mihaiu», care venì în Moldova, din Țarigrad, la 1782, — al treilea Mihaiu Racoviță —, trebue să fie deci un nepot al lui.

Ms. 2.955 din Arhivele dela Dresda are pe fol. 46 o scrisoare dela Mihăiță Dragomanul, «Michaelus Rakoviza, Dragoman Sublimae Portae».

VII.

In al doilea Memoriu s'a dat o sumă de rapoarte cu privire la numirea lui Alexandru Ipsilant ca Domn muntean în 1774. La 26 Septemvrie st. n. Alexandru erà Domn. Și în Biblioteca Marciană din Veneția se păstrează (ms. It. 7, 1882, fol. 352) un raport francez, din 17 Octomvrie, relativ la aceste împrejurări:

«Le nouveau Hospodar de Vallachie a eu ses audiences de congé du Grand-Seigneur. Il n'attend que ses équipages et la nouvelle du départ des troupes russes de cette province pour se rendre au lieu de sa residence.»

VIII.

Pentru uciderea lui Panaioti Kodrikas, acel secretar domnesc către care scrià din Paris pribeagul pentru învățătură și revoluțio-

(1) Stamatiadi, *Biografiile Marilor Dragomani greci*, trad. C. Erbiceanu, 1898, p. 78; cf. *Doc. Callimachi*, I, p. CLVIII.

(2) *Ibid.* p. 32, No. XXXII; p. 36, No. XXXIX și *ibid.*, nota 1.

(3) *Ibid.*, II, p. 384, No. 368; p. 497, No. 131.

(4) V. și *Ist. literaturii române în secolul al XVIII-lea*, II, p. 18 și nota 6.

www.dacoromanica.ro

narul grec Constantin Stamati (1), avem acest raport saxon din 26 April 1802:

«La Porte, ayant decouvert la trahison du Grec Codrica, qui a servi de secretaire au ministre ottoman à Paris, ordonna au prince de Valachie de lui écrire de venir le trouver pour servir auprès de lui en qualité de secretaire, comme du tems passé. Celui-ci, trouvant cet emploi plus lucratif, quitta aussitôt le ministre de Paris pour se rendre auprès du prince, qui, par ordre de la Porte, à son arrivée lui fit trancher la tête. C'étoit un perfide Grec, et traittre, qui toute sa vie a été espion de celui qui payoit le mieux (2).»

Dela Kodrikas ca secretar domnesc în București avem, în Biblioteca Academiei, între actele vechiului consulat austriac, o curioasă scrisoare românească în litere latine către Agentul austriac. Dela acelaș, în acelaș fond, se păstrează și această scrisoare franceză:

Monsieur,

En vous témoignant ma parfaite reconnoissance pour la confidence avec laquelle vous me faites l'amitié de me remettre le brouillon inclus dans votre lettre, je [repousse] solennellment la mauvaise fois et l'ignonimie de ces sarcasmes; ma paticule *(sic?);* en particulier l'excès de la bonté avec laquelle je me suis comporter envers eux, possée à bout, m'oblige de vous exposer, Monsieur, les raisons qui puissent satisfier mes attentions humains envers ces gens-là et les accuser de la plus barbare ingratitude envers moi. Avant le départ des trouppes autrichiennes, ayant presenté une requete, ces gens-là demandoient de Son Altesse la permission de rester dans ce pays-ci. Son Altesse, portée par ses sentiments d'humanité, que tout le monde lui connoit, croyant que le commandant des trouppes vouloit les faire sortir par force du pays, m'a donné ordre de leur requerir auprès du general-comte de Mitrowsky la permission de les laisser faire en liberté ce qu'ils trouvoient à propos; c'est ce qu'il a été fait exactement. La femme de ce Francesco, presente, m'a demandé si, en restant ici, elle peut dresser un theatre de representation: moi, en presence de Monsieur Caballini, je ne pouvois, sans douter, que lui dire que pourtant cela nous en parleront après. J'ai voulu donc les proteger. J'ai proposé tout ce qu'il regarde leur bien-être à Son Altesse, j'ai soliciter, j'eus même l'honneur de prier Son Altesse plusieurs fois à leur égard; malgré tout celà, malgré le coeur genereux et humain de Son Altesse, les circonstances ne permettoient sans doute que Son Altesse puisse donner permission à dresser un theatre pendant que les affaires sont encore à un pied tel que tout homme sensé le connoit et qu'eux seuls ne peuvent pas conprendre. Je leur ai dit donc à la première visite qui m'ont fait, malheureusement, que, quant à present, rien ne peuvent faire, et qu'il faut avoir patience jusqu'à ce que la paix avec la Russie soit conclue. Depuis que ce tems-là je n'ai pus laisser m'échapper la moindre occasion pour les faire rappeler à Son Altesse, sans que j'eusse aucun autre devoir que celui seul de l'humanité. J'ai fait tout mon possible à

(1) *Lettres de Constantin Stamaty à Panayotis Kodrikas sur la Révolution française* (janvier 1793), publiées pour la première fois... par Émile Legrand, Paris, Maisonneuve, 1888.

(2) Dresda, Arhive, ms. 2598.

www.dacoromanica.ro

obtenir de mon gracieux prince la permission de les faire representer quelque chose devant Son Altesse. J'eus le soin de faire l'avocat après leurs farces pour la justifier et les faire obtenir un payement le plus honorable par rapport à leur farces. Enfin je suis forcé par excès de leur ingratitude de vous dire, cher ami, que je leur ai donné de l'argent de ma propre bourse, comme ils ne peuvent le desavouer, car, outre le 5 piastres qui me doivent encore, je leur ait fait présent d'autant d'autres. J'eus la plus grande patience et la plus parfaite complaisance de leur permettre très souvans de venir me distraire de mes occupations et m'importuner de leur lamentation. Mais, puisque, après tout cela, ils ont eu la hardiesse jusqu'à me calomnier devant vous par des mensonges, dont leur caractère seul n'est pas digne d'en rougir, en m'accusant d'être la cause de leur infortune, je ne puis sans doute qu'en plaignant leur sort, haïr leur ignominie.

C'est, Monsieur, ce que je dois vous répondre envers eux, mais, puisque je dois vous répondre, Monsieur, avec le même sentiment, de la confiance la plus intime, j'ai l'honneur de vous dire que j'ai le coeur si bon, que je pouvois oublier tout cela et proposer à Son Altesse pour leur donner quelque chose, si je ne voïoit pas la foule de grands objets dispendieux qui entourent Son Altesse dans ce tems-ci, comme vous n'ignorez pas. Cependant, sans qu'ils puissent rien attendre ou exiger de moi, je vous assure, Monsieur ami, que je ne laisserai pas d'emploïer tous les moyens pour obtenir, s'il est possible, quelque chose pour eux. Quant à moi, voilà que je leur laisse mon argent sans le leur demander.

Excusez si par emportement très juste je suis si long, et soyés persuadé que je ne me desisterai jamais d'être,

Monsieur, Vostre très-humble et très-obeissant serviteur

Le 1 janvier n. s. [1792]. P. Codrikàs.

IX.

Pentru un proiect de împărțire a Turciei din acelaș an 1802 avem acest raport al aceluiaș trimes saxon, din 4 Iunie:

«J'ai reçu les dépêches que vous m'avez adressez jusques et y compris celle du 10 mai. Depuis quelque tems le bruit s'est repandu comme quoi il seroit question d'un demembrement de la Turquie Européenne au profit des deux Cours Imperiales et de la France. On pretend qu'il s'agit d'assurer à cette derniere Smyrne et toutes les isles de l'Archipel, de donner à l'Autriche la Valachie et la Moldavie et à l'Empereur de Russie quelques provinces avoisinant son Empire, et de former du reste des possessions ottomanes en Europe, y compris Constantinople, un État independant pour le Grand-Duc Constantin. Suivant quelques avis, il s'agiroit aussi d'indemniser le roi de Sardaigne du Piémont aux depends des Turcs. D'autres notions ne parlent que d'un arrangement moyennant [lequel] la Moldavie et la Valachie échoiroient à l'Autriche, sous la condition qu'elle cedat l'État de Venise au Grand-Duc de Toscane (1).»

(1) *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

X.

Pasvantoglu și Românii.

Știri nouă cu privire la fuga lui Mihaiu Vodă Suțu în Ardeal, descrisă și de Fotinò, se dau în raportul saxon din 26 Iunie 1802. Barozzi, consulul rusesc la Veneția rezidând în București, e acelaș care, în calitate de colonel rus, venì în lagărul Marelui Vizir la 1792 pentru a începe, ca fost ocrotit al lui Vodă Mavrogheni și ca «om blând și *coulant*», o negociere secretă cu acesta (1). Despre gândul lui Suțu de a trece din Brașov, unde se adăpostise întâiu, în Rusia, vorbește și raportul prusian din aceeaș zi (2). După aceste știri ale ambasadorului von Knobelsdorf, Domnul ar fi aflat că Pasvantoglu, temutul aian al Vidinului, voià să trimeată o bandă în țară pentru a luà cu sila sarea pe care i-o refuzase nazirul Brăilei, și ar fi poruncit în zadar să apere granița ostașilor săi, cari cerură plata rămasă în urmă pe cinci luni (3).

Fotinò (4) arată însă că Vodă ar fi contribuit cu ostașii săi la atacul Vidinului, că ar fi dat de veste cu mândrie celor din Constantinopol despre luarea Fetislamului (Cladova) și a Crainei, că ar fi primit un firman de laude mari. Atunci și pentru aceasta Pasvantoglu chiamă pe hoții cârjaliii «din Rumelia și Bulgaria» și-i trimete asupra Țerii-Românești, cu Manaf-Ibrahim, «vestit pentru vărsare de sânge și cruzime». La 25 April st. v. el trece Dunărea în taină, călăuzit de Hristodul din Chios, între Turcii Sultanului, așezați la Moțăței și la Maglavit, cari țineau năcaz Domnului pentrucă le dădeà tainuri și lefi neîndestulătoare. Aceștia par deci a fi ostașii lui Suțu cari, în ceasul primejdiei, își cer leafa pe șase luni. Nazirul Brăilei erà dus la Lom și nu puteà nici el să apere. Cârjaliii pradă deci Târgul Cleanovului, merg spre Strehaia, întră în Târgu-Jiului, unde pradă pe unde pot (5). In aceste părți îi lovește Nazirul cu Cazacii turci și deliii lui: după lupta cea mare din ziua a șasea, năvălitorii fug fără de veste. Aflați la Stănești — cu mormântul lui Stroe Buzescu —, unde taie în pădure pe sătenii fu-

(1) *Acte și fragmente*, II, p. 346, no. 1.
(2) *Ibid.*, p. 367, no. 1.
(3) *Ibid.*
(4) II, p. 411 și urm.
(5) De curând s'au dat știri nouă despre aceste jafuri în publicația lui Al. Ștefulescu, *Biserica satului Călești*, Târgu-Jiului 1910, p. 113.

www.dacoromanica.ro

gari, dispar din nou. La Ocnele-Mari ei se ivesc și pier după pradă. Cusan-Gealî, cu călăreți, iea vama Caracălului, care și arde. Cei din sus jăfuesc și la mănăstirea Govora; Râmnicul-Vâlcii e părăsit de locuitori. La Caracăl Manaf-Ibrahim se unește cu locțiitorul lui. Aici sunt încunjurate de Arnăuți și celelalte trupe ale Nazirului și ale Pașei asiatic de Aidin. «Noaptea, asediatorii și asediații mănâncă și beau împreună, ca prieteni buni.» Deodată-i vine lui Vodă știrea că hoții lui Pazvan înaintează spre București. Se ține Divan. «Sfetnici anonimi» recomandă fuga. Ne gândim la Barozzi, și în adevăr Fotinò ne spune că, pe lângă îndemnuri dela «meghistani» din Țarigrad, a vorbit în acest sens și «un general-maior rus anume Barozzi, care se găsià atunci în București; și s'a vădit apoi că pentru chiar acest lucru fusese trimes, având în vedere scopuri cari până acum n'au ieșit la lumină». (1) Astfel, «când au început fățiș a se tulburà oștile și a cere lefile pe cele șase luni slujite», se dă cel dintâiu semn de pribegie spre Ardeal.

Povestirea românească a lui Dionisie Eclesiarhul e mult mai rău informată. Aici prădăciunile se petrec încă în Domnia lui Alexandru Moruzi. Calea urmată de năvalitori e dată neexact. Se notează însă îngăduința Nazirului față de coreligionarii săi. La mănăstirile arse de Cârjalii se adauge Polovraciul. Mai precise sunt știrile despre cele petrecute la Ocnele-Mari (2). Firește că fuga Bucureștenilor la Brașov nu e pomenită.

Foarte interesante sunt și știrile dintr'o corespondență bucureșteană, rezumată de d-l R. Rosetti în aceste *Anale* (3), din care reiese și mai bine rolul lui Barozzi, care cereà Mitropolitului și boierilor să cheme, față de amenințările Pasvangiilor, pe însuș Impăratul rusesc în ajutorul lor și al țerii; de altminterea propuneri asămănătoare veniau și din partea agentului Merkelius, care făgăduià bieților oameni îngroziți ocrotirea celuilalt Impărat creștin din apropiere (4). De acolo se mai vede că leafa crà cerută și de cei 1.600

(1) P. 419, nota.

(2) Pp. 201—2 Pentru mazilia lui Moruzi în legătură cu aceste prădăciuni v. scrisorile lui Stati Pencovici, din 1801, în *Studii și documente*, XII.

(3) XXXI, p. 369 și urm.

(4) Expunerea d-lui Rosetti, răzimată, se pare, și pe Fotinò — memoriul n'are toate notele și nici toată informația ce trebue —, e destul de exactă. Dar firește că Râmnicul-Sărat nu se află lângă Govora pe «valea Oltului» (p. 12).

www.dacoromanica.ro

de Arnăuți ai lui bimbașa Sava, acela care a jucat apoi un însemnat rol în 1821, pierind în mijlocul turburărilor de după Eterie. Sava urmărește chiar pe Domn, care fugià fără să fi plătit, și oprește giuvaere din avutul lui. Iar la Brașov Mihaiu fugarul nu scapă, nici de Barozzi, nici de Merkelius, și ni se dă și dovada că acesta din urmă căpătă dela «reprezentanții nației valahe» o tânguire împotriva Grecilor către Impăratul Francisc, împărțitorul de binefaceri și dătătorul celei mai bune siguranțe.

Iată acum raportul saxon:

«Une autre affaire, assez serieuse, c'est l'evasion du prince Soutzo, de la Valachie, vieillard de soixante et douze ans, qui avoit reçu ordre de la Porte d'entretenir douze mille hommes pour la sureté de la province contre les trouppes de Pasvant-Oglou. Celui-ci n'avoit que huit cent hommes, qui se plaignoient de ce qu'ils n'avoit encore rien reçu. S'étant un jour adressé au prince pour demander leur payement, il leur dit qu'ils n'avoient qu'à venir le lendemain, qu'il les payeroit, et pendant la nuit il décampa avec tout ce qu'il avoit de plus precieux, qu'on évalue à environ quatre millions, et fit dire en même temps aux consuls de Russie, d'Allemagne et d'Angleterre de se retirer, car il avoit avis que les trouppes de Pasvant-Oglou alloient envahir le pays. De sorte que tous se retirèrent, de même que les habitans du pays s'allèrent à Cronstadt, où ils trouvèrent le prince et prièrent le commandant de la ville de faire arrêter le prince, qui leur devoit beaucoup d'argent et ne vouloit pas les payer. Et aussitôt il fut arrêté, et chacun demanda ce qui leur est dû. En partant de Boucarest, il envoya un exprès à son fils ici, en lui marquant que lui s'enfuyoit vers la Russie et lui conseilloit de se refugier avec sa famille au Palais de Russie, priant ce ministre de lui accorder l'asile et son envoi en Russie. Mais le fils, dès qu'il reçut la lettre de son père, alla à la Porte pour [déclarer qu'il n'est pas en état de] (1) commettre une action si noire. Le ministre l'assura qu'il pouvoit rester tranquille et n'avoit rien à risquer, que, si son père étoit un traitre, cela n'influenceroit rien sur lui, qui a bien fait de venir aussitôt faire voir sa lettre...

On dit, et il y a lieu de croire, que c'est par le conseil d'un certain Barotzi, natif de l'isle de Naxie, au service de la Cour de Russie, qui a été employé ici comme espion pendant la derniere guere, qui depuis plus de six mois est nommé pour consul de Russie à Venise et restoit continuellement à Boucharest. On ne croit pas que c'est par ordre de la Cour, mais, se trouvant en detresse, pour arracher une somme d'argent du prince, qu'il lui a conseillé de se retirer en Russie. La Porte a proposé à plusieurs princes

(1) Aceste cuvinte lipsesc din copia mea.

www.dacoromanica.ro

la Principauté de la Valachie, mais tous, par crainte, l'ont refusé; alors elle ordonna au prince de Moldavie de se rendre à la Principauté de Valachie et laisser un secretaire en Moldavie, retirant les revenus de ces deux principautés pour suffire au maintient de ces trouppes. On a sû par differents courriers venus de Boucarest que le pays est fort tranquille et que jamais les trouppes de Pasvant-Oglou ne s'y étoient pas approchés.

Hier Monsieur l'Envoyé de Russie a eu une conference avec les ministres de la Porte pour lui demander quelle étoit l'intention de sa Cour dans le cas où le prince de Valachie allâ[t] se refugier en Russie: si elle voudroit le garder ou le rendre à la Porte comme un traittre. On ne sait pas positivement quelle a été la réponse de ce ministre (1).»

Pentru numirea lui Alexandru Vodă Suțu, dar numai pe câtevà luni, în amândouă Principatele și pentru plângerile făcute de consulul rusesc, tot în vederea unei turburări a lucrurilor la Dunăre, împotriva birurilor și a Grecilor lui, se poate vedeà cuprinsul scrisorilor găsite de d-l Rosetti (2). Se știe că Mihaiu Vodă, în loc să treacă în Rusia, găsi că e mai bine să ceară, la Constantinopol, iertare pentru slăbiciunea și greșeala lui și că i se hotărî ca loc de surgun insula Chalke în Marea de Marmarà, de unde niciodată nu se mai întoarse pentru a primì cuca și tuiurile (3).

Dimitrie Hangerlì fu Caimacamul în București al noului stăpânitor. El lucrà pentru aducerea în rânduealà a orașului căzut pe mâna derbedeilor până ce-l ocupară Hasan-Aga, Pașa din Nicopol, și aianul de Rusciuc Terseniclì; îl ajutà în asemenea sarcinà grea și Banul Nicolae Brâncoveanu, chemat de acești comandanți turci dela Focșani, unde se adăpostise. Invoeala lui Alexandru Suțu cu Poarta erà aceea ca el să împace țara și să plătească lefile, iar, după aceasta, să-și aleagă principatul care-i va venì mai bine la socoteală. Constantin Filipescu, care și el se aflase în Moldova, primì să-i fie Vistier, dar ceilalți boieri români, «Dimitrie Ghica și fiii lui, Manuil Brâncoveanu, Dimitrie Racoviță, Radu Golescu, Scarlat Câmpineanu, Isac Ralet», și Vlădicii cerură și căpătară pe Constantin Vodă Ipsilant, care venì în Septemvrie ca Domn, după nouăle concesiuni făcute Rușilor de Poartă în favoarea Principatelor (4).

(1) Acelaș ms. 2958.

(2) *L. c.*, p. 17 și urm.

(3) *Acte și fragmente*, II, p. 370 și nota 4. El pornise din Sighișoara; averea i se vândù pentru datorii; Fotinò, p. 445.

(4) Fotinò, p. 444—7.

www.dacoromanica.ro

Actele franceze publicate în Colecția Hurmuzaki, ca și unele scrisori ale pribegilor (1), arată că refuzul de a se întoarce al boierilor, refuz pe care diplomația rusească îl recomandase, era mijlocul de căpetenie prin care se putù căpătà hatișeriful de privilegii și se deslușește că dela acești boieri cu dragoste de țara lor au venit și condițiile menționatului act împărătesc, *pe care deci îl smulse, ca și pe celelalte, în rândul întâiu conștiința națională și simțul politic al vechii noastre boierimi.* Aceasta o dovedește, de altminterea, jalba, păstrată, din acelaș timp, a Moldovenilor (2). De aceea se prevede în acest act îndepărtarea din dregătorii a Grecilor, afară de cei cari s'ar dovedì foarte cinstiți și cu deosebite cunoștințe, lăsarea tuturor fundațiilor în seama boierilor cari au drepturi, izgonirea negustorilor fără firman anume, oprirea lor, din nou, de a cumpărà moșii, *odăi*, pentru creșterea vitelor. Astfel se tinde la păstrarea caracterului strict național al țerii. In acelaș timp boierii, dintre cari unii Moldoveni erau bănuiți că visează Republica (3), făcuseră să se adaugă dreptul lor de a hotărî contribuțiile și banii poștelor împreună cu Domnul (4).

Rapoartele saxone cu privire la aceste încurcături provocate de tălharii lui Pasvant-Oglu urmează astfel:

10 Iulie 1802. «Le nouveau prince de Valachie a ordre d'arranger l'affaire de Pasvant-Oglou; il a plus de trente mille hommes de trouppes en Valachie pour cet effet, et on espère que cette affaire aussi se terminera bientot, la Porte voulant mettre ordre dans la Roumelie pour faire cesser toute les calamités.»

Fotinò are un întreg capitol despre trimeterea pentru acest scop la Dunăre, după fuga lui Mihaiu Vodă Suțu, a lui Ghiurgì-Osman Pașa, fost de Silistra. Aianii țin un «congres» la București de frica lui, și istoricul grec îi înșiră: Ilic-Oglu, Batal Aga, Satoglu, Aslan-Oglu, Hagì-Omer-Oglu, Mehemed-Alì Beg, Ghiaùr-Imam, Tirnovlù, Hasan Bairactar, etc. Osman, care fusese scos pentru că necăjià cu cererile lui pe vecinul muntean, în loc să meargă în Asia, unde voiau

(1) *Ibid., Supl.* I.

(2) *Literatură și artă română*, V, p. 759 și urm. — V. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, II, p. 202 și urm.

(3) Rosetti, *l. c.*, p. 21.

(4) Sturdza, *Acte și documente*, I, pp. 259—63.

www.dacoromanica.ro

să-l depărteze conducătorii Impărăției, pornise către Adrianopol cu 30.000 dintre banditii ce stăteau, în acele timpuri de anarhie, la îndemâna oricărui cutezător: Cârjalii, Arnăuți și alții de felul lor. Nu se sfiise a încunjurà Adrianopolul, pe care 60.000 de oameni alergară să-l apere. Cercă și la Filipopol. Ajunse apoi «antart pribeag», jăfuind «în Tracia și Macedonia». Fu văzut cu groază și la șase ceasuri de Constantinopol, de unde locuitorii își adăpostesc averile la Scutari în Asia, tocmai când drumurile spre Brașov se umpleau de Bucureștenii fugari. Cu 2.000 de pungi și primirea condițiilor sale, între cari și întoarcerea la Silistra, se făcù abià pacea între el și Capudanul Chiuciuc-Husein, care comandà totuș la 60.000 de Ieniceri, Galeongii de ai lui și nizami (gedìd-nizam) de cei noi. Aianii știură să-l oprească însă de a intrà în Moesia lor, care se ziceà acum: Delì-Orman sau Hogea-Balcan (1).

24 Iulie. «Selon les derniers avis venus de Boucarest, le nouveau prince y étoit arrivé; les habitans retournent chez eux, et il paroit que bientot tout sera tranquille dans cette province, que la Cour de Russie croit devoir proteger, s'étant rendue guarante des deux principautés de Moldavie et de Valachie. On est à voir quelle mesure elle prendra et de quel œil la Porte verra tout cela. On espère que tout se passera sans donner le motif à des plaintes. C'est ce qui est à désirer (2).»

Cu privire la soarta lui Suțu fugarul, Hübsch scrie la 25 Septemvrie:

«Les creanciers du prince Soutzo se sont adressés à la Porte Ottomane pour reclamer leurs créances; comme elle sait bien qu'il a caché beaucoup de biens, elle lui a ordonné de les satisfaire aussitôt pour ne plus entendre leurs plaintes.»

XI.

Luarea Basarabiei și Moruzeștii.

Un număr de rapoarte saxone privesc negocierile pentru încheierea păcii din 1812.

10 Fevruarie. «Depuis mon rapport du 27 du mois dernier, la grande question de la paix entre la Russie et la Porte Ottomane a été le sujet

(1) Pp. 437–40.

(2) Rapoartele acestea se află în acelaș manuscript. Două din 1801 și altul din 1802, în Memoriul al doilea, pp. 634–5.

www.dacoromanica.ro

de plusieurs debats des Conseils d'État, où tous les ministres et les grands de l'Empire se sont reunis pour conferer sur les depeches arrivées de Boucarest. La Russie, après le resultat brillant de la campagne dernière, veut faire un paix avantageuse avec la Turquie. Les conditions imposées par le vainqueur lui paroissent trop élevées, le langage ferme avec lequel les plenipotentiaires russes parlent dans les conferences sur les pretentions de la Cour Imperiale a vivement surpris les plenipotentiaires ottomans, qui en ont fait leur rapport au Divan. Le Grand-Seigneur en a eu connoissance. Pendant deux jours rien n'a transpiré sur les nouvelles arrivées par le courrier de la Valachie, mais ensuite il y a eu des reunions, à la Porte, des chefs de l'administration du pays, où on leur a exposé les demandes de la Russie, auxquelles le Sultan Mahmout ne vouloit point consentir. Ce Conseil d'État n'a rien encore pu determiner sur le parti à prendre dans les circonstances actuelles, où les troupes et l'argent manquent au Gouvernement ottoman. On est ici actuellement dans un moment de crise, qui produira quelque effet. Dès que quelque parti aura été pris, je m'empresserai d'en prevenir Votre Excellence.»

Raportul cu aceeaș dată al Trimesului prusian (1) înfățișează lucrurile altfel, reproducând spusele, interesate, ale Dragomanului Panaiotachi Moruzi. După el știrile ar lipsì; plenipotențiarii, *murahazii* turci, ar fi «păziți de aproape», și Poarta ar vrea să urmeze războiul mai bine decât să primească unele cereri imposibile, ca aceea a Basarabiei întregi, ceeace «ar compromite siguranța Impărăției și a negoțului turcesc». Și aici se spune că acel care e mai hotărît pentru această cale n'ar fi altul decât însuș Sultanul. A doua zi un raport din Petersburg arată că, dintre plenipotențiari, Cadiascherul Zadè-Ibrahim-Selim Efendi ar aveà aceleași vederi și ar fi părăsit chiar Bucureștii, lăsând acolo pe colegii săi Abdul-Hamid Efendi și Galib. Și acestălalt ambasador erà sigur că, pentru Basarabia și Cuban, n'a mai rămas nici o nădejde de pace (2). Reis-Efendi dădeà Prusienilor asigurarea că nu e la mijloc nici o înrâurire franceză, ci numai conștiința că o asemenea pace — se vorbià chiar de pretenția rusească de a se cedà Moldova *până la Siretiu* — ar fi «neonorabilă» (3). El anunță în acelaș timp Rușilor că, fără să asculte de sfaturile lui Napoleon, în războiu cu Țarul, fără să părăsească gândul păcii și să-și recheme plenipotențiarii dela con-

(1) *Acte și fragmente*, II, pp. 476—7.
(2) *Ibid.*, pp. 477—8.
(3) *Ibid.*, p. 478, No. 1.

*

www.dacoromanica.ro

gres, Poarta ține, neapărat, la «integritatea teritoriului ei» și că «niciodată nu se va învoi la cesiuni» (1).

Ce se petreceà la aceste negocieri cunoaștem în amănunte după corespondența consulară franceză din București și memoriile generalului Langeron (2). După ce Cutuzov, comandantul-general rusesc, înșelând pe Turci cu o demonstrație la Turnu, făcù pe generalul Marcov să treacă în tainà Dunărea la șchela Petroșani, lângă Giurgiu, cu 8.000 de oameni, și aduse astfel prinderea întregii tabere a Marelui Vizir Ahmed, care abià scăpă însuș la Rusciuc (14 Octomvrie st. n. 1811), se începù între acest fugar nedestoinic și generalisimul rusesc un nou și foarte serios schimb de vederi pentru pace (3). Dragomanul Antonie Fonton merse la Vizir pentru a se înțelege cu dânsul, și îndată cercurile din Constantinopol furà înștiințate. La începutul lui Noemvrie, într'o cârciumă veche din Giurgiu, stăteau de vorbă cu privire la condiții, Italinschi, Sabaneiev și Iosif Fonton, Intâiul Tălmaciu al ambasadei rusești pe lângă Poartă,—Antonie și Petru Fonton fiind dragomani și Bobrov secretar,—cu cei trei diplomați turci arătați mai sus, având din partea lor ca interpreți pe Grecii Dumitrachi Moruzi și Apostolachi, dintre cari cel dintâiu erà socotit de unii ca înțeles cu generalul Cutuzov. Rușii hrăniau pe Turcii din ostrov fără a-i liberà. Iar agenții străini și boierimea din București se desnădăjduiau că nu pot aflà nimic despre mersul negociației.

Svonul despre cedarea Basarabiei, prin care, firește, se înțelegeà numai Bugeacul, apare însă chiar din Noemvrie (4). Luarea Silistrei de un detașament rus nu grăbì lucrurile: cetatea erà aproape părăsită. Și Turtucaia fu ocupată. Peste Olt, la Ciuperceni, Ismail Beg se menținеà în fața generalului Zass, și el trecù Dunărea înapoi, după un șir de lupte lângă Calafat, abià în noaptea de 13/25 Noemvrie (5). Vremea erà blândă, și se puteà așteptà. Dar, tot la 25 ale lunii,

(1) *Ibid.*, No. 2. Cf. interpretarea, adesea greșită, a știrilor de proveniență prusiană în Zinkeisen, *Gesch. des osmanischen Reiches*, VII, p. 716 și urm.

(2) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 639 și urm.; I³, p. 344 și urm.

(3) *Mémoires de l'amiral Paul Tchitchagof*, publiés par Charles Gr. Lahovary, Paris-București 1910, p. 374. Ostrovul Giurgiului, unde erau 16.000 de Turci, fusese bombardat și luntrile turcești prinse de ale Rușilor.

(4) Raport consular francez din 11; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 641, No. DCCCXXX.

(5) Langeron, în Hurmuzaki, *Supl.*, I³, p. 365.

www.dacoromanica.ro

chiar reprezentantul saxon Hübsch asigură că Turcii vor cedà Moldova răsăriteană până la Siretiu (1), și el întăria această afirmație — adăugând doar că Turcii vreau să păstreze Dunărea-de-jos —, la 25 ale lunii (2). Consulul Ledoulx din București credeà, la începutul lui Decemvrie, că Rușii vor rămâneà în «Basarabia» întreagă, cu Ismailul, ba chiar cu Brăila, și asigură că tratatul e și iscălit, așteptându-se doar ratificația Sultanului (3). Se gătiau la București luminații cu «zeul Marte care, călare pe vulturul împărătesc, ține'n plisc Semiluna».

De fapt generalisimul trimesese pe Langeron și pe generalul Prinț Essen la Rusciuc. Aici Marele Vizir le observă că *„e ruşinos ca Rușii, cari stăpânesc un șfert al globului, să se certe pentru o palmă de pământ, care nici nu le este folositoare“*. El arătă că n'are încredere în Napoleon, care i-ar distruge și pe Turci după ce Rușii ar fi fost distruși. Ba vorbì de alianța defensivă a celor trei țeri cari «se mai țin în picioare»: Turcia, Rusia, Anglia. Să nu mai dea deci lui Napoleon un balsam de sânge. «Vă dau Prutul; nimic mai mult; Prutul óri răsboiul; am jertfit enorm până acum ; Ismailul singur vă plătește răsboiul, și mai aveți patru cetăți și o strălucită provincie». Cutuzov fu uimit de această francheță și de această prietenie; Țarului i se trimese raportul autograf al lui Langeron. A doua zi, acesta merse iarăș la ordie, cu generalul Turceaninov.

Încă de atunci erà vorba de mutarea Congresului la București. După predarea, deosebit de onorabilă, a Turcilor din ostrov, începură a și sosì aici reprezentanții Rusiei. La 14 Decemvrie Cutuzov intrà în Capitala munteană, care-l primià cu sunet de clopote, pe când tunurile rusești bubuiau. De fapt el aduceà pacea. Ea fusese aproape încheiată la Giurgiu, prevăzându-se granița Siretiului în schimb pentru Serbia restituită în anume condiții. Intervenția directă, prin scrisoare autografă, a Sultanului aduse însă pretenția de a se păstrà pentru Turci Ismailul, Chilia și gurile Dunării. Ca mulțămită pentru concesiile anterioare, asediații din insulă primiseră voie de a trece ca «musafiri» la odihnă și hrană pe malul nostru (4).

La 15 sosiau și cei trei Turci, cu 70 de oameni ca alaiu și cancelaria. Dunărea erà deschisă pentru comerț, și Rușii luau vamă 5%, prin antreprenori, la Zimnicea. Marcov, care nu mai aveà de

(1) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 645, No. DCCCCXXXVII.
(2) Raportul următor.
(3) *Ibid.*, p. 647.
(4) Ciceagov, pp. 375–6.

www.dacoromanica.ro

lucru, se întorceà spre Moldova. Peste câtevà zile Vizirul însuș se îndreptà spre Șumla, lăsând în Rusciuc pe Boșneag-Aga. Italinschi dădeà un banchet colegilor săi, și sala desbaterilor se pregătià, cam încet. Se păstrà acelaș secret asupra stadiului negocierilor. De fapt cetim că se așteptà răspunsul Țarului. Pe când Bulgacov, șeful cancelariei rusești, făceà să se răspândească prin boierul Varlaam vestea că se așteaptă numai ratificația, care va fi dată la iveală abià în Martie, *Poarta nepierzând nimic* (1),—la 30 Decemvrie st. v. Cutuzov primià scrisoarea împărătească prin care se refuzà întărirea tratatului din cauza schimbărilor introduse de Sultan (2). De acum înainte nu se mai lucră nimic la București, unde se pierdeà vremea cu «marionete, umbre chineze, concerte, ș. a.» (3), pe când trupele rusești se așezau pentru iarnă. Atâta doar spuneau Rușii—ca generalul Harting—că «Sultanul e un om foarte întreg în hotărîrile lui» (4). Congresul ajungeà «indescifrabil» pentru consulul francez (5). Rușii puseseră la mezat veniturile domnești pe 1812.

Astfel la 14 Ianuarie 1812 se auzì că, într'o întrevedere la 13 seara, reprezentanții Sultanului, cari aflaseră răspunsul Țarului, au declarat cum că stăpânul lor nu va părăsì cu nici un preț punctul său de vedere și că ei sunt gata să plece. Atunci numai Turcii din ostrov, «găzduiți» deocamdată ca musafiri, fură declarați prinși de războiu și porniți spre Rusia. Un curier anume fu expediat la Constantinopol pentru a cere, din partea Impăratului, un ultim răspuns, pe când Galib spuneà lămurit consulului francez că «minciuna e baza politicei rusești» și căutà să smulgă dela el cevà despre intențiile lui Napoleon de a luptà cu Țarul pentru învierea Poloniei. Plenipotențiarul turcesc vorbià de reînceperea ostilităților și încheià cu vorba de încredere: «Dumnezeu e mare» (6).

Curierul trimes la Petersburg, prințul Volconschi, sosià la București cu începutul lui Fevruarie; cel turcesc erà oprit la Rusciuc de sloiuri. Garnizoana Giurgiului se întărià cu două regimente. Indată

(1) Aceasta erà vechea ei nădejde. V. raportul saxon din 10 Iunie 1807: «Occupé entièrement [le Sultan] dans ce moment-ci de la guerre contre les Russes en Moldavie et Valachie, que son grand désir seroit de faire évacuer, les provinces lointaines n'attirent que faiblement son attention».

(2) Ciceagov, p. 375.

(3) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 657.

(4) *Ibid.*, p. 659.

(5) *Ibid.* Tainul Turcilor erà de 135 de galbeni pe zi.

(6) *Ibid.*, pp. 663—5.

www.dacoromanica.ro

Cutuzov rupeà, fără vreo înștiințare, armistițiul (1). Sișlovul erà ocupat de generalul Bulotov, oprindu-se mărfuri turcești «de mai multe milioane». Langeron sosià în Giurgiu, Marcov treceà în Oltenia. Sișlovul erà prădat fără milă. La Zimniceá ofițerii ruși își împărțiau și femeile Turcilor. Generalul Livin cercă Măcinul plecând din Galați, pentru care se făceau planuri ca pentru o «nouă Odesă». Și în alte părți dobrogene se prădà după putință, până la Babadag, Bazargic, Mangalia; Harting distrugeà Silistra și pătrundeà până la Rasgrad (2). Cu asemenea măsuri se căutà grăbirea curierului, care tot nu sosise. Numai la 8 Martie seara, el erà la Giurgiu, unde-și începeà carantina. La 9 ale lunii scrisorile lui sosiau în București. Sultanul se arătase «nesguduit în hotărîrile sale». Un nou Trimes mergeà deci la Petersburg. Erà vădit că se așteptà primăvara,—și Napoleon.

XII.

La 10 Martie 1812, raportându-se la o scrisoare anterioară, din 14 Fevruarie, pe care n'o găsim întrebuințată în notele noastre, Hübsch scrie astfel despre afacerea păcii:

«Par mon rapport du 14 fevrier Votre Excellence aura observé la détermination du Divan à continuer plutot les hostilités contre la Cour Imperiale de St.-Petersbourg que de se soumettre à faire une paix desavantageuse à cet Empire. Quoique tous les moyens lui manquent pour poursuivre cette guerre, le peuple musulman a refusé de se reconcilier avec son voisin au moyen des grands sacrifices qu'il demande. Le Grand-Seigneur avoit temoigné le desir de se mettre à la tête de l'armée ottomanne, mais des reflexions plus mures le rettiendront dans cette Capitale.»

Nicăiri aiurea nu se vorbește de o asemenea intenție a Sultanului, nici despre sprijinul pe care i-l dădeà opinia publică turcească în hotărîrea de a nu înstrăina nimic din teritoriul pe care el îl privià ca făcând parte din Impărăția lui. De fapt însă înfrângerile dela Dunăre produceau o adâncă impresie în Constantinopol: un Arab făcù din fân un chip de om mort, îl așeză pe masa sicrielor dela o moschee și strigă în auzul tuturora că acesta e proorocul Mohammed însuș, care, uitând de ai săi, nu mai e vrednic, în moar-

(1) V. și memoriul lui Langeron, în Hurmuzaki, *Supl.* I[3], pp. 69, 378—9.
(2) *Ibid.*, pp. 380—1.

www.dacoromanica.ro

tea lui, decât de îngropare (1). Iar, cât privește pe Sultan, el își aveà spionii personali și în tabăra Vizirului (2).

Sosirea unui curier din București e arătată în raportul dela 26 Martie:

«Il est arrivé de Bucarest un Tartare avec les depeches des plenipotentiaires ottomans pour la Porte. Plusieurs grands Conseils d'État ont été tenus pour communiquer les nouvelles venues aux membres du Ministère. On présume généralement que le contenu de ces avis est très favorable pour la conclusion de la paix, et cette nouvelle, si elle se verifie, fera plaisir au peuple musulman (3).»

Curierul acesta trebue să fi fost trimes *după* sosirea răspunsului din Petersburg. Țarul pregătià ultimatul către Napoleon, prin care cereà să se retragă Francezii din teritoriile ce le ocupau în Germania, la granița sa (24 Martie). El făcù deci, neapărat, concesia pe care Turcii o voiau de mult: înțelegând a păstrà totuș vechiul Bugeac, el lăsà Turcilor Gurile Dunării.

Acesta e înțelesul raportului saxon dat mai sus. Un raport prusian din Petersburg spune la 20 Martie că, pentru a câștigà de-a dreptul pe negociatorii turci, s'a întrebuințat o mediație suedeză (4), regele Suediei, căruia Francezii îi încălcaseră Pomerania, având cel mai mare interes la încheierea păcii. Aceste stăruințe le cunoaștem și din scrisorile, citate, ale consulului Ledoulx. Agentul suedez Horn venise la București, cu un curier rus, la începutul lui Martie; el cercetase și pe cei trei Turci și pe Moruzi. Mergeà la Constantinopol spre a vorbì cu ambasadorul suedez Palin, în corespondența căruia se află, de sigur, multe știri nouă despre pierderea noastră din 1812. Galib declară că nu crede veștile pe cari le aduceà despre lucrurile din Apus acest secretar; el a putut rămâneà impresionat însă de dânsele. Iar Moruzi, încă mai mult (5).

Mai erà o deosebire de vederi, căci încă dela început, *nefiind siguri de gândul lui Napoleon împotriva Rusiei* — el nu plecă decât în Aprilie pentru a țineà la Dresda «Curtea sa de regi» pre-

(1) Hurmuzaki, XIII, p. 124.
(2) *Ibid.*, p. 154.
(3) Ms. citat.
(4) *Acte și fragmente*, II, p. 479.
(5) Hurmuzaki, *Supl.* I², pp. 676—7, no. DCCCLXXX. Pentru această intervenție suedeză v. Ciceagov, *l. c.*, p. 378.

www.dacoromanica.ro

gătitoare — , Sultanul însuș jertfise ținutul dintre Prut și Nistru *și el știà bine că altă oaste n'are nici de unde, nici cu ce o strânge.* E vorba de *Ținuturile asiatice dela Cuban,* pe cari le cereau Rușii și pe cari Poarta nu voià să le deie. La începutul lui Aprilie acel ambasador suedez la Constantinopol, Palin, spuneà unui coleg că «nu desperează de pace dacă Rusia n'ar voì să persiste asupra acestui punct și s'ar mulțămì cu o parte a Moldovei» (1). Și trebue să credem pe acest *mediator al tratatului.*

Incă din Aprilie o treime din oștirea de ocupație, *care nu ajungeà nici la 40.000 de oameni* (2), trebuì să plece pentru a luà parte la apărarea împotriva lui Napoleon a teritoriului rusesc. Se evità trecerea prin București, pentru a se ascunde evacuarea. Se luau măsuri pentru întărirea Hotinului, pe unde Francezii și Turcii, ba chiar Austriacii, cari încheiaseră cu Napoleon tratatul din 14 Martie, și-ar fi putut da mâna. Giurgiul, Sistovul fură părăsite. Se strângeau bani, cari trebuiau să atingă suma de 2.000.000, și căruțe de transport din Principate, a căror părăsire apăreà probabilă. 80.000 de boi, duși de 40.000 de țărani,— atâta erà pretenția stăpânilor pe ducă (3). Generalul Cominò, Grec de origine, vice-prezident al Divanului din București, plecă spre casă (3). Tabacherea de 80.000 de lei care se pregătià pentru Cutuzov, înfățișând biata țară prădată de el, care-i întindeà ramura de palmier a eroilor, fu pusă în lucru mai repede (5). Svonul că Sultanul va trimete un ambasador special la Paris pentru pregătirea alianței, produse și el o puternică impresie (6). In a treia săptămână a lunii se spuneà în lumea diplomatică din Petersburg că s'ar puteà ca Țarul «să fi consimțit *a restituì tot ce cucerise asupra Turcilor*» (7).

Dar ambasadorul lui Napoleon, Andréossy, nu venise nici la mijlocul lui Aprilie, și nădejdile diplomației pariziene că tratatul de alianță, cuprinzând această legătură însăș, apoi «*garantarea mutuală a posesiunilor*» și lupta împreună contra Rușilor, va fi încheiat încă înainte de venirea lui, de către Latour-Maubourg și Ruffin, se

(1) *Acte și fragmente*, II, p. 479, no. 3.
(2) Ciceagov, *l. c.*, p. 377.
(3) *Acte și fragmente*, II, p. 480, no. 3; Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 681; p. 682, no. DCCCLXXXVIII.
(4) *Ibid.*
(5) *Ibid.*, p. 685, no. DCCCXCII.
(6) *Acte și fragmente*, II, p. 479, no. 3.
(7) *Ibid.*, pp. 479—80.

www.dacoromanica.ro

dovediră zădarnice (1). Astfel când, la 21 Aprilie, Cutuzov cerù plenipotențiarilor turci o nouă conferință la reședința lui, Galib, cel dintâiu dintre dânșii, nu putù spune altcevà decât că Poarta ar voì «să restabilească lucrurile în starea lor de mai înainte» (2). Colonelul de Rochechouart, pe care el îl trimese, după cererea Rușilor, la Constantinopol pentru un ultim răspuns, se întoarse la 26, după ce fusese oprit mult timp de Vizir, în noul lagăr dela Șumla al acestuia, fără nici o lămurire (3). Se așteptà Andréossy.

Acesta nevenind (4), Poarta nu puteà să înlăture *baza de negocieri pe care o primise în Noemvrie: cedarea părții dintre Prut și Nistru, afară de Basarabia și de gurile Dunării.*

XIII.

La 18 Aprilie, amiralul Ciceagov, care mântuise organizarea provinciei Camciatca, aveà o audiență la Țarul Alexandru. Acesta, *gata de plecare împotriva Francezilor*, i se plânse de încapacitatea bătrânului, molâului și stricatului generalisim dela Dunăre Cutuzov. «Pacea cu Turcia», așà relatează amiralul cuvintele stăpânului său, «nu înaintează; în loc să se apropie, ea pare să se tot depărteze. Excesele trupelor noastre în Moldova și Țara-Românească au exasperat pe locuitori, indolența și intriga prezidă la toate în partea aceea.» Chiar atunci misiunea de a aduce instrucții nouă fu oferită lui Ciceagov însuș, care ar fi refuzat-o, neputând lucrà nici ca superiorul, dar, mai ales, nici ca inferiorul lui Cutuzov. A doua zi însă, el primì un ordin formal. Instrucțiile ce i se puneau în vedere erau următoarele: «Să isprăvească interminabilele negocieri cu Poarta și să o invite la o alianță ofensivă și defensivă, sau altfel să reià ostilitățile cu toată energia trebuitoare pentru a o silì la aceasta în cel mai scurt timp»; să amenințe cu flota Mării-Negre și cu o răscoală generală a «Grecilor și a tuturor popoarelor cari gem sub jugul otoman și cari sunt legate de noi prin conformitatea legii lor, precum și prin alte legături»; să se încerce, împotriva Francezilor, cu ajutorul flotei engleze și cu îngăduință de trecere din partea Turcilor, o diversiune la Adriatica; «să se organizeze ori să

(1) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 683, no. DCCCLXXXIX.
(2) *Ibid.*, pp. 684—5.
(3) *Ibid.*, p. 685; *Acte și fragmente*, II, p. 480, no. 3.
(4) Cf. și Rosetti, *l. c.*

www.dacoromanica.ro

se menție administrația în principatele Moldovei și Țerii-Românești», el, Țarul, «nemai putând să sufere grozăviile *(de semblables horreurs)*» ce se făceau acolo, după raportul ce primise (1).

Numit «comandant în șef al armatei Dunării, al flotei Mării-Negre și guvernator general al Principatelor Moldova și Țara-Românească», Ciceagov pleacă luând cu dânsul auxiliari cari îi puteau fi prețioși. Boierul Sturza, Scarlat Sturza, care, după studii în Apus și o petrecere mai îndelungată în Moldova, se strămutase de mult la Ruși și, «în timpul războaielor cu Turcii, le adusese mari servicii pentru ca să ajungă prin ei la liberarea țerii sale», «*era rudă prin femeia sa cu familia lui Moruzi, dragomanul Porții, și al cărui frate era ataşat atunci la plenipotențiarii din București*», deci cu beizadelele Panaiotachi, din Constantinopol, și Dumitrachi, dela Congres; Alexandru, fiul lui Scarlat, «tânăr de mare talent, care la o creștere aleasă unià meritul rar de a vorbì și scrie desăvârșit cinci limbi, cu o elegantă ușurință», vestitul reacționar rusofil, care visà de triumful universal al unei ortodoxii mistice, întovărășià pe tatăl său. Funcția de «director al cancelariei diplomatice pe lângă generalul în șef al armatei din Moldova» o dădù Ciceagov, după recomandația cancelarului Rumiențov, care erà unul din cei ce împiedecaseră până atunci încheierea păcii (2), lui Capo d'Istria, viitor cancelar el însuș, și încă de pe atunci reprezentantul unei conștiințe naționale grecești, care se răzimà pe sprijinul Rusiei și n'aveà nici un fel de prietenie pentru Români ca popor (3). In sfârșit în suita de Greci și renegați a noului generalisim se găsià și acel «colonel» Barozzi, fost consul rusesc în Veneția, care adusese în 1802 fuga lui Mihaiu Suțu, cu toată Curtea și boierimea lui, ba chiar cu toată gloata Bucureștenilor, în Ardeal pentru a stârnì astfel un războiu între Ruși și Turci (4).

Nu știm ce tratat ar fi putut încheià omul astfel servit. Gloria de a liberà pe Moldovenii de peste Prut din «cruda robie a păgânilor» erà însă rezervată lui Cutuzov însuș.

La 2 Maiu, tocmai în ziua când Ciceagov plecà din Petersburg,

(1) Ciceagov, pp. 359—60. In notă se citează cunoscuta vorbă a lui Cutuzov despre locuitorii țerilor noastre: «Le las ochii să plângă».

(2) *Acte și fragmente*, II, pp. 481—2.

(3) Ciceagov, pp. 361—2. Instrucțiile mai precise ale amiralului, în *Revue Contemporaine* pe 15 Martie 1855 (nu mi-a fost la îndemână).

(4) *Ibid.*, p. 364.

www.dacoromanica.ro

Cutuzov, care simțise, prin scrisorile lui Rumiențov, că i se iea situația de comandant și misiunea de pacificator, rugà pe Galib să-i arăte cari sunt ultimele condiții ale Porții, și în aceeaș zi se ținù o nouă conferință. Consulul francez erà încredințat că Turcii, în ajunul marelui conflict militar din Rusia, vor cere întreaga restituire a provinciilor pierdute (1). De fapt, cum nici nu se puteà altfel, în lipsa unei învoeli formale cu Francezii și *a siguranței unei hotărîtoare biruințe, ba încă și a bunei lor credințe absolute,* plenipotențiarii nu putură face alta decât să repete ceeace spuseseră din Noemvrie 1811 până în Ianuarie 1812. Fără a întrebuința vreun secretar, Cutuzov *se grăbì a scrie însuș la Petersburg,* și, ca să fie sigur că vestea va ajunge, el *expediè doi curieri* odată (2). Peste opt zile, când Ciceagov erà numai lângă Iași, plenipotențiarii turci luau parte la serbările pe cari boieri slugarnici le dădură lui Cutuzov, oferindu-i tabacherea de aur și făcând luminație și artificii la Herăstrău (3).

Ciceagov stătù la Iași numai câtevà ceasuri (4), așà de grăbit erà să iea asupră-și rolul de împăciuitor între cele două Impărății. Bucureștenii aflau cu mirare la 27 Maiu că noul venit e acum stăpân în numele Țarului peste Principate, dar ei nu știau decât din svon că pacea erà încheiată, și-și închipuiau că Rusia nu va câștigà decât «o bucată de pământ la Marea-Neagră». Galib declarà cui venià să-l întrebe că «pacea nu erà încheiată, dar amiralul Ciceagov pare a o dorì mult (*vivement*); ne oferă restituirea acestor provincii *până la Prut*» (5). De fapt însă amiralul nu mai aveà nici un rol: după însăș mărturisirea lui, Cutuzov «spusese plenipotențiarilor turci să iscălească preliminariile așà cum erau, și le expediè Impăratului» (6). «Mica intrigă» mirase pe Turci, cari primiseră./ *Se așteptà deci numai răspunsul favorabil al Țarului, și, când acest răspuns venì,* **pacea erà gata.** Ciceagov arată că «articolele adiționale» trimese de cancelar prin ultimul curier veniau prea târziu: «e cu neputință a face propuneri nouă potrivit cu articolele acelea» (7). Marele Vizir, căruia Galib îi trimesese,

(1) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 688, no. DCCCXCV.
(2) *Ibid.*, p. 688, no. DCCCXCV.
(3) *Ibid.*, p. 689.
(4) După raportul lui Fornetty din 16 Maiu (*ibid.*), el ar fi sosit acolo, nu la 10, ci la 16.
(5) *Ibid.*, p. 691.
(6) Ciceagov, p. 379.
(7) *Ibid.*, p. 394.

www.dacoromanica.ro

din parte-i, propunerile iscălite ale Rușilor, în acest sens turcesc (1), nu puteà, în împrejurările date, decât să primească și el. La 30 Maiu în sfârșit Ledoulx arătà că Agentul Austriei i-a adus vestea, căpătată dela Galib însuș, că «pacea definitivă a fost iscălită într'o conferință care s'a ținut ieri»,—la 29 sau, cum se înseamnă în actul însuș al tratatului fatal, 28 Maiu 1812 (2).

XIV.

Trimes îndată la Poartă, tratatul fu luat în oarecare discuție, la care luă parte Bulgacov, șeful cancelariei lui Cutuzov, care merse pentru aceasta la Șumla și apoi la Constantinopol, în taină (3). Față de Francezi, Galib se scuzà cu aceea că «făgăduelile lui Latour-Maubourg nu se îndepliniseră, din nenorocire, la timp», că pământul cedat erà «puțin lucru» *(peu de chose)* și că, până la terminul de evacuare, fixat la trei luni, «evenimente fericite» ar puteà aduce schimbări în politica otomană (4). La 6 Iunie generalul Harting aduceà și la Iași vestea păcii, spuind limpede că de acum înainte Prutul va fi hotar (5).

Tratatul ajunsese la Constantinopol în opt zile. Sultanul, scrie Latour-Maubourg însuș, interesat, l-ar fi primit cu durere, mulțimea însă, desgustată de înfrângeri, cu aplause (6). Poarta nu erà mulțumită mai ales cu granița din Asia, și Anglia chiar o întărià în acest sentiment (7). Abià la începutul lui Iulie sosiau la București actele de ratificație, pe cari Galib le socotià «necomplete» (8). De fapt, negocierile urmară până în August, dar numai asupra situației Serbiei. La 10 August, Reis-Efendi anunță ambasadelor schimbul ratificațiilor, făcut în București (9). Rușii, cari se gândiseră a întrebuința prezența lor în Principate pentru a sili pe Turci la o alianță, fie și *printr'un mers îndrăzneț asupra Constantinopolei*, ori pentru *a pătrunde în Ardeal împotriva Austriacilor*, cu ajutorul Ungurilor nemulțămiți,

(1) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 692, no. DCCCC.
(2) *Ibid.*
(3) Nu însă fără știința lui Moruzi, care credeà că, în vederea unei alianțe, e cel mai bun lucru ce se «poate face»; Ciceagov, p. 395.
(4) Hurmuzaki, *l. c.*, pp. 693—4.
(5) *Ibid.*, p. 695, no. DCCCCIV.
(6) *Ibid.*, pp. 696—7.
(7) Ciceagov, p. 398.
(8) Hurmuzaki, *Supl.* I², pp. 698—9, No. DCCCCX.
(9) *Acte și fragmente*, II, p. 485.

www.dacoromanica.ro

trecură Prutul îndărăt (1). Planul organizării unei oștiri românești pentru scopuri viitoare dispărù și el (2).

Astfel nu erà întemeiată bănueala exprimată de Trimesul saxon în raportul său din 18 Iulie, că izgonirea de către Ciceagov a consulilor francezi și a celor doi agenți prevestià un răsboiu :

«Nous avons eu avis que le général en chef à Boucarest a adressé, le 2 juillet, une note officielle aux consuls de France et d'Autriche pour qu'ils ayent à quitter la Valachie et la Moldavie, encore occuppées par les Russes, puisque les deux Gouvernemens alloient entrer en guerre.»

XV.

Acelaș raport prusian care vorbește despre proclamarea păcii în orașul unde fusese iscălită, adauge că Panaioti Moruzi a fost scos prin stăruințele Franciei jignite și ale Austriei, mai puțin în calitate de aliată a aceleia decât de veche rivală a Rusiei, care erà indignată de ultima cucerire, neașteptat de ușoară, a Țarului. Numai după evacuarea Principatelor, la 26 August st. n. și plecarea lui Ciceagov spre Rusia, a lui Fonton spre Constantinopol, unde sosì la 6 Septemvrie, după numirea noilor Domni, cu învoirea Rusiei, Scarlat Callimachi în Moldova, Ioan Gheorghe Carageà în Țara-Românească, se dădù ordin lui Galib și lui Dimitrie Moruzi să părăsească Bucureștii spre a se prezentà la Șumla. Ajuns aici, Dimitrie primì caftanul de mulțămire pentru pace și, scos afară, fu decapitat îndată, la 8 Noemvrie st. n. La 18 sosì capul și la 20 Panaioti, care fusese depus încă dela 7 August, aveà, la Constantinopol, același sfârșit. *Iaftaua*, inscripția de pe capul său îl învinuià că «a trădat necontenit Guvernul, a îndrăznit să se amestece în afaceri cari nu erau de competența lui, a tratat pe miniștrii Porții în chip arogant și în batjocură și, mai ales, i-a rătăcit prin falsități și minciuni», — toate «lucruri dovedite și constatate» (3). Alexandru Moruzi, fratele celor doi executați, fu luat dela Terapia și trimes la galere, cea mai înjositoare pedeapsă (4). Halet Efendi, noul favorit, avuse partea de căpetenie în această distrugere a partidului Moruzilor, care trăì însă

(1) Ciceagov, pp. 396—7. Pentru frica unei pătrunderi a Austriacilor în Moldova, *ibid.*, p. 407.

(2) *Ibid.*, pp. 401, 402 și urm.

(3) *Acte și fragmente*, II, pp. 488—9; Hurmuzaki, *Supl.* I², pp. 700—1.

(4) *Ibid.*, pp. 699—700; *Acte și fragmente*, II, p. 490.

www.dacoromanica.ro

și mai departe, până la uciderea, în 1821, a beizadelei Nicolae, dragoman al flotei (1).

Erau Moruzeștii trădători și meritau ei această soartă grozavă? Nu vedem în ce chip, pe ce bază de situație sau de merite ar fi putut ei înrâuri hotărîrea plenipotențiarilor, care erà, încă din Noemvrie, și a Porții. Ciceagov însuș spune că «plenipotențiarii turci erau *mult mai bine luminați asupra adevăratelor interese turcești de cum se crede obișnuit*» (2). Galib, mai marele între dânșii, nu erà cel dintâiu venit care să se poată încurcà în rosturile diplomației apusene: erà Chehaia-Beiu, fusese Reis-Efendi, reprezentase, în 1803, pe Turci la Paris și negocià încă din 1808 pacea care nu se încheiè decât în 1812, având acum alți colegi decât cei dela început (3). In negocieri el erà privit ca «omul de căpetenie, omul superior» (4). Dar trebuià să se acorde o satisfacție Puterilor prietene, în clipa înfrângerii Rușilor de Napoleon, și Marele Vizir, care *el* hotărî, erà cu atât mai bucuros s'o dea, cu cât astfel părea a se spălà pe el însuș de învinuirea unei incapacități flagrante și pe Chehaiaua sa, Galib, indispensabil Imperiului pentru cunoștințele lui diplomatice, de o învinuire tot așà de grea.

Cinevà care n'aveà nici un interes, ambasadorul prusian de Werther, dă de sigur judecata cea mai plauzibilă când atribue îndoita osândă și distrugerea politică a Moruzeștilor «intrigilor grecești» ale familiilor rivale și «insinuațiilor străine».

E incontestabil însă că acești Greci, ca atâția dintre congenerii lor în serviciul Porții, s'au lăsat răsplătiți pentru servicii în cursul negocierilor. Găsirea între hârtiile lui Dimitrie a ucazului prin care Țarul îi dădeà o moșie de 100.000 de lei în Basarabia și în averea lui a unui inel de briliante de 15.000 piastre, pe care o constată un raport saxon din Decemvrie, în al doilea memoriu al nostru (5), e o dovadă. Această răsplătire erà însă de sigur prea slabă pentru un act de trădare care ar fi hotărît.

De altminterea afirmația consulului francez din București că «Grec

(1) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 737, No. DCCCCLXIV; cf. C. Mano, *Documente din secolele al XVI-lea—XIX-lea privitoare la familia Mano,* București 1907, *passim.*

(2) P. 397.

(3) Insemnările lui Constantin Carageà, în Hurmuzaki, XIII, pp. 119, 134.

(4) Langeron, p. 354. Aveà această calitate și dela Sultan; p. 355.

(5) Tot așà spune și Zinkeisen, VII, p. 26, după alt izvor diplomatic.

www.dacoromanica.ro

și Rus e tot una» cuprinde un adevăr absolut. Clasele luminate grecești așteptau liberarea Eladei dela Țar, și ele vedeau în Principate numai baza materială a viitoarei lupte pentru desrobire. Aceasta a fost starea de spirit a celor cari au început mișcarea dela 1821 cu desăvârșita siguranță că, a doua zi după declarația lui Alexandru Ipsilanti, Rusia va intervenì în favoarea revoluției pornite de acela care până la trecerea Prutului purtà uniforma împărătească. Mitropolitul Ignatie mergeà mai departe decât Moruzeștii, ajutând pe Ciceagov a negocià cu Pașa de Vidin și chiar cu Alì Pașa, căruia i se făgăduì regalitatea Epirului (1).

XVI.

Să vedem însă ce zic și Rușii chiar.

Intr'un raport către Țar, Ciceagov arată că «Prințul Moruzi ne e atașat pe cât e cu putință fără a-și compromite zilele». Dar tot el adauge că Moruzi, de sigur Dimitrie, aduceà înainte că «poporul din Constantinopol, mai deprins decât oricând cu revoluțiile, *nu puteà să sufere idea unei concesii* și că, recunoscând totuș slăbiciunea sa, *voià mai bucuros să piardă totul cu armele în mână decât să cedeze cevà* (que de rien céder), căci altfel ar trebuì să se îndeplinească profeția care vestește căderea Imperiului, și *Guvernul e silit a cruță sentimentele poporului;* că *Sultanul și el a fost nemulțumit de cererile tot mai mari, pe cari le găsià umilitoare pentru Turci,* și că, jignit de refuzul pe care l-a încercat în ce privește înapoiarea trupelor prinse la Slobozia, erà pe cale să se lase atras (entraîné) de partidul opus (2)». Cevà mai târziu el sfătuește pe Ruși să dea înapoi tunurile și ostașii Vizirului, așà cum cereà Sultanul (3).

E interesant să se vadă în sfârșit, cum priviau scriitorii din Principate chiar împrejurările din 1811—2.

Pentru Fotinò, de sigur un observator atent și un povestitor bogat, trecerea Dunării de către Marcov a fost un act de o îndrăzneală deosebită, care a stricat dintr'odată toate socotelile încrezute ale Turcilor, cari aveau, sub Ceapanoglu, Pașă cu trei tuiuri, vreo 30.000 de oameni și destui Arnăuți, deosebit de viteji, sub

(1) Ciceagov, p. 398. Ințelegeri cu Muntenegrenii, *ibid.*, pp. 398—9.
(2) P. 394.
(3) P. 395.

www.dacoromanica.ro

doi fii ai lui Alì Pașa din Ianina. Vizirul Curșid, care urmează lui Ahmed Pașa, fost de Brăila, în locul de Mare Vizir, păstrează însă și mai departe o destul de însemnată oștire. Mai ales în primăvara anului 1812 ar fi fost cu putință ca Rușii să fie înduplecați a-și părăsì toate cuceririle. Dar Curșid ar fi fost înrâurit de amenințările lui Barozzi, trimes, crede istoricul grec, de Cutuzov pentru a da asigurarea că războiul va începe fără zăbavă prin trecerea Dunării de către trupele împărătești.

De fapt, cele mai multe din aceste știri sunt greșite. Mărturia consulului francez din București, a reprezentanților europeni din Constantinopol, a lui Ciceagov însuș au de sigur mai mare preț decât însemnările după svonuri ale unui boierinaș grec fără legături. Reținem din ce spune el doar grosolănia cu care, data aceasta, se purtară Rușii: scuipând înaintea localnicilor, îi numiau cu dispreț: «Moldovan» și «Turețchi duh», «speță de Turci» (1).

Mai mult merită să fie întrebat Fotinò în ce privește uciderea chiar a Moruzeștilor. El știe că lui Dumitrachi i s'a tăiat capul «sub cuvânt că el a lucrat ca să se cedeze cele cinci Ținuturi ale Moldovei dincolo de râul Prut în stăpânirea Rușilor». Dar, adauge el, «pricina de căpetenie a tăierii amândurora a fost că i-au pârît la Poartă ca prieteni ai Rușilor» (φιλορῶσσοι). Peirea lor o socoate istoricul grec ca o «pedeapsă a neamului său», pentru «caracterul» celor osândiți, pentru mulțimea însușirilor lor și creșterea lor deosebită, pentru cinstea pe care, căpătând-o dela străini, o răsfrângeau asupra Grecilor celorlalți (2).

De un și mai mare interes pentru toate împrejurările din țerile noastre sunt notele lui Constantin Carageà Banul, cari s'au publicat de curând în vol. XIII din colecția Hurmuzaki. Pentru acest Grec, de mult deprins în toate rosturile moldovenești, în care și îmbătrânise, Dumitrachi Moruzi, fiul lui Constantin Vodă Moruzi, pe care scriitorul îl servise, e ca și un Român: „beizadeà Dimitrașco". Incă dela 23 Aprilie 1807, Alexandru Vodă, fratele său, fusese surgunit la Angora, iar Dumitrașco, «consilier pe lângă Reis-Efendi», la Cesarèa, pe când Panaiotachi, care pierduse, la sfârșitul anului precedent, locul de Dragoman al flotei (3), împreună cu tânărul Dumitrachi Moruzi, fiul precedentului, și cu Nicolachi, fiul lui Alexan-

(1) P. 557.
(2) Pp. 559—60.
(3) *Documente Callimachi*, II, p. 610, nota 1.

www.dacoromanica.ro

dru, erau închiși în temnița cea adâncă a lui Bostangi-bași, la «Forno» (1). O pățanie, unită cu sechestrarea averilor și fuga familiilor, care nu se puteà uità lesne. Carageà arată că, atunci când, la 27 Noemvrie 1808, s'a dat caftanul de Dragoman al Divanului, ori, cu titlul întreg: «Divani-humaiumve-muchialemè-tergiman» lui Dimitrașco, după o vacanță de 23 de zile a postului de încredere, el a fost «adus *cu sila*, din insule», unde duceà vieață mulțumită acest bogat fiu de Domn. Nu e deci un ambițios fără frâu, dorit de situații și riscând orice pentru ele.

După iertarea Moruzilor, ei au iarăș amestecul lor firesc în diplomația turcească. In Iunie 1809 Dumitrachi se întorceà dela Iași, împreună cu cei dintâi plenipotențiari, *murahasi*, cu vestea că Rușii nu vor să negocieze atâta timp cât va sta în Constantinopol Trimesul englez Adair, uneltitor de vrajbă (2). Pe atunci Poarta aveà toată încrederea în acest al doilea fiu al credinciosului Costachi Moruzi, în acest frate al lui Alexandru Vodă, care, deși fusese numit prin stăruința Rușilor la 1806, «influența lui la Ruși nu erà tocmai așà de puternică ca a lui Ipsilanti pe atunci», — nefiind deci, ca acesta, un client, confident și complice al acestora (3). Când, atunci, în Iunie 1809, începându-se iarăș ostilitățile, Dumitrachi merse în tabăra Vizirului Chior-Iusuf, la Daud-Pașa, având iar ca tovarăș pe Galib, el lăsă la Poartă ca *vechil* pe fratele său Panaiotachi, «deși acesta nu voià și numai cu sila a fost induplecat» (μὴ θέλοντα, καὶ μετὰ βίας καταπεισθέντα) (4). Deci n'avem a face cu oameni cari se îmbulzesc la trădare, chiar cu primejdia morții, din nebună sete de câștig și cinste.

In 1810 acest Panaiotachi e un om influent și scapă pe clienții creștini ai Turcilor maziliți (5). Când după succesele neașteptate ale Marelui Vizir Iusuf împotriva lui Camenschi, generalisimul rusesc, în Iunie, încrederea începù să se ivească iarăș în sufletele conducătorilor Impărăției și Sultanul, căruia o fetvă a Muftiului îi dăduse dreptul de a luà tot aurul și argintul supușilor săi din Constantinopol pentru expediția personală plănuită de dânsul, se mulțumì a face un apel la patriotismul și credința supușilor săi, acelaș beizadeà jucă un rol care nu samănă cu al unui trădător. El

(1) P. 145; cf. Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 418, no. DXXI.—Ei se întorc însă la 1808 (*Documente Callimachi*, II, p. 611, nota 1).

(2) Pp. 119, 121.

(3) Manolachi Drăghici, II, p. 72. V. și mai departe.

(4) Carageà, *l. c.*, p. 121.

(5) P. 122.

www.dacoromanica.ro

chemă pe Patriarh, pe arhierei și nobili, pe isnafurile meșteșugarilor și, în această «adunare națională» (γενικὴ συνέλευσις), el arătă jertfa ce face «Impăratul», blândeța cu care cere sprijin, datoria ce o au Grecii, «deși nenorociți», de a nu lăsà pe Armeni și Evrei să-i întreacă. El a fost unul din cei șase efori cari strânseră și argintul bisericilor, dela Patriarhie și dela mitocul Sfântului Mormânt chiar (1).

Peste câtevà zile, în Iulie 1810, când Vizirul silì pe Rușì să plece dela Șumla și-i bătù în cale, Dimitrie Moruzi se grăbì să dea, *cu bucurie*, această știre fratelui său din Constantinopol (2). El făcù și un *credincios* raport oficial Porții (3), pe care Carageà îl și reproduce (4).

Când apoi, peste un an, în Maiu 1811, erà vorba a se începe la București negocierile de pace, se trimese dela «urdie», împreună cu Abdul-Hamid Efendi, Apostolachi, secretarul lui Dumitrachi, — în care deci toată lumea aveà încă o încredere desăvârșită (5). Inainte de o mai serioasă desbatere cu privire la pace, în sfârșit, acelaș «beizadeà Dumitrașco» merse la Rusciuc, în August, chemat de Vizir, și Galib însuș se așteptà acolo pentru consfătuire (6). Prin scrisorile lui către intimii greci din Constantinopol, beizadeaua lăudà pe Vizir, om neobosit, pentru hărnicia cu care strânge oști împotriva Rușilor de peste Dunăre (7). Raportul dragomanului despre mișcările turcești din Septemvrie e plin de căldură răsboinică (8), și el înalță cât poate pe ostașii otomani cari au declarat că «mai curând mor decât să se predeà», ba înseamnă chiar cu oarecare mândrie numărul urechilor rusești tăiate. Nimic nu face să se întrevadă trădătorul presupus, care ar fi jertfit, cu prețul vieții sale însăș, interesele Impărăției pe care o servià, și aceasta numai de hatârul Rușilor, în nădejdea inelelor de briliante și a moșiilor peste Prut.

In legătură cu aceste mărturii grecești e în sfârșit cea românească a lui Manolachi Drăghici, autorul «Istoriei Moldovei pe timp de 500

(1) P. 126.
(2) *Ibid.*
(3) P. 127.
(4) P. 128 și urm. Alte asemenea știri, pe pp. 133, 134.
(5) P. 150.
(6) P. 154.
(7) *Ibid.*
(8) P. 155 și urm.

*

www.dacoromanica.ro

de ani». Următorul cronicarilor moldoveni înseamnă cu îngrijire că Moruzeștii sunt «din viță lăzească», deci nu Greci adevărați. El arată că două din fetele lui Constantin Vodă Moruzi, care a domnit «cu mare înțelepciune, și de tot poporul iubit», au luat boieri de țară— a treia a fost măritată cu «Postelnicul Arghiropulo, boier fanariot trăitor în Țarigrad» (Iacovachi), a patra, Ruxanda, cu Iancu Callimachi, a cincea, Ralù, pe care notele lui Carageà ne-o arată la Constantinopol prin 1807, cu Postelnicul Kalliarchi, «cel mai galantom și zarif din boierii Fanarului»—, și anume: Sultana pe Scarlatachi Sturza, unul din cei mai luminați boieri ai țerii, Catinca pe Vistierul Săndulachi Sturza. Și chiar unul din ginerii greci, beizadeà Iancu, nu puteà fi privit de loc ca un străin (1).

Chiar cu acest prilej, Drăghici — ce e dreptul, înrudit cu Moruzeștii prin căsătoria surorii sale Elena cu Gheorghe Arghiropol,— vorbind despre tăierea lui Dumitrachi Moruzi, spune că ea s'a făcut «*supt cuvânt* că a fost trădător Devletului către Ruși, după împuternicirea ce aveà dela Sultanul, prin uneltirea Franțuzilor». Despre fratele cel mai mare, Alexandru Vodă, știm și prin acest povestitor al ultimelor Domnii fanariote în Moldova că erà soțul Zoiței, fata lui Răducanu Roset cel bătrân, orfană, pe care o crescuse la Curte Constantin Moruzi (2). Toți cronicarii se unesc a lăudà buna cârmuire a lui Alexandru, fratele «trădătorilor» din 1812, crescuți cu aceeaș îngrijire și în aceleași sentimente ca și dânsul. El nu «lucrează de pe tandur, ci gospodărește, urmărind însuș toate lucrările de aproape». Sturzești, Bălșești — Alecu Balș țineà pe nepoata lui Vodă după Rusetești (3) — și Iordachi Drăghici, tatăl povestitorului, îl încunjură în a doua Domnie moldovenească. Lui îi datoră Iașul noua Curte — aceea în care locuì vremelnic, e vechea Universitate, care poartă încă armele lui pe poartă, — chioșcul și rețeaua apelor, pavarea, «pardosirea» străzilor cu lemn și cu «moluzul dela Curte», alinierea, «îndreptatul» lor, «oborînd multe barace și foișoare sau cerdace ce atârnà până la jumătate de drum», luminarea ulițelor, «așezându-se fânariu la toate 25 case», paza lor de «culuccìi prin răspinteni», luați cu «chizeșie» și puși sub porunca Vel-Căpitanului, și de cele trei străji de noapte, în sfârșit și înființarea «naziriei podurilor» pentru griji de edilitate. Și Drăghici nu uită să amintească și aceea că «în orice vreme ușa-i erà deschisă

(1) II, p. 46.
(2) P. 57.
(3) P. 75.

www.dacoromanica.ro

la cine dorià să-l vadă pentru nevoi» și că «au stârpit cu totul dihonia ce se lățise între locuitorii moșiilor cu stăpânii, pentru moșii» (1). «Il iubiau», încheie povestitorul, «toți locuitorii fără excepție, un avantagiu rar ce nici un Fanariot, din toți Domnii, nu l-au dobândit în Moldova».

Intâmplările dela 1806, scoaterea lui Alexandru Vodă Moruzi prin înrâurirea Francezilor și întoarcerea lui înapoi pe câtevà zile, aduc din partea lui Drăghici declarația că prin aceste fapte «Casa lui Moruz se găsià în buza tunului, că *nici cu Rușii erà unită prin vreo legătură sigură*, nici în Țarigrad mai nădăjduià cevà după criza lucrurilor urmate» (2). La vestea întrării Rușilor în Moldova, Domnul se hotărăște a merge la Poartă, «*oricum ar fi viitorul său*, pentru ca să nu lase toată familia răspunzătoare în mâna Turcilor, precum tot s'au nenorocit în urmă» (3).

Căderea Moruzeștilor se arată astfel în acest izvor moldovenesc. Napoleon ar fi scris Sultanului să nu facă pace cu nici un preț; scrisoarea autografă a Impăratului ar fi fost oprită pentru tălmăcire de către Panaiotachi până ce a dat de știre lui Dumitrachi, la București, iar acesta ar fi arătat că generalul Cutuzov a pus termin de zece zile pentru iscălirea tratatului, căci altfel va merge până la Adrianopol. Francezii prind și «corespondența secretă» ce s'a urmat de trădători și astfel, pe când Dumitrachi luà parte la balurile rusești din Capitala munteană, prin cari se arătà bucuria înțelegerii cu Turcii, «se iscălià firmanul de moarte pentru dânsul și pentru frații săi» (4).

Care a fost de fapt atitudinea lui Napoleon, știm din cele spuse mai sus, pe baza corespondențelor diplomatice. Judecata lui Zinkeisen că «Napoleon a înțeles interesele lui la Constantinopol prea puțin și, oricum, prea târziu», rămâne și azi adevărată (5). Incă din Aprilie 1811 Impăratul Francezilor propuneà Turciei un tratat de alianță prin care i s'ar fi asigurat amândouă Principatele, întregi, și, întâmplător, Crimea (6); în Decemvrie ambasadorul rus la Paris credeà că diplomația franceză stărue din răsputeri pentru urmarea

(1) Pp. 67—9.
(2) P. 74.
(3) *Ibid.*
(4) Pp. 77—9.
(5) VII, p. 725.
(6) Vandal, *Napoléon et Alexandre I-er. L'alliance russe sous le premier Empire*, Paris, 1893 și urm., III, p. 157.

www.dacoromanica.ro

îndărătnică a războiului (1). Dar în acelaș timp Napoleon «privià Moldova și Muntenia, precum și Serbia, ca provincii austriace, iar Dunărea ca o apă austriacă, ale cărei guri trebuià să le aibă Imperiul» (2). In Aprilie 1812 încă el făceà declarația formală, către ambasadorul rus Curachin, că «a rezistat totdeauna stăruințelor turcești» și că «abià de șase săptămâni a început și el să discute în acest sens» *(j'ai abondé dans la chose)* (3). Necontenit el arătà că rezervase Impăratului Alexandru Principatele și gurile Dunării. Abià la sfârșitul lui Martie primise Latour-Maubourg, *un simplu agent*, instrucții pentru a negocià în privința alianței (4). «Indată Napoleon lăsă aproape cu totul să cadă aceste negocieri», scrie istoricul german citat mai sus. Abià *la sfârșitul lui Iulie* sosià Andréossy, adevăratul negociator al alianței, în Constantinopol.

Astfel Zinkeisen, care cunoaște acțiunea diplomatică din acest moment, aduce lui Dumitrachi Moruzi doar imputarea că, fiind «un Grec șiret» (*verschlagener Fanariot*), a făcut pe Cutuzov să renunțe la pretenții mai mari decât a cesiunii Basarabiei. Și acelaș scriitor recunoaște că «în lagărul Vizirului ca și la Constantinopol, partidul păcii, în care se aflau ofițerii Ienicerilor și massele populare, ajunsese mai puternic» (5).

Cum se vede, scrisoarea lui Napoleon, ascunderea ei — imposibilă — de Moruzi, corespondența «secretă» sunt toate fabule din Fanar, pe cari scriitorul moldovean le-a cules din gura Grecilor anti-«moruzlii» (6). De fapt, Moruzeștii «doriseră» pacea ca toți Grecii ceilalți, și ca mai toată lumea (7).

XVII.

Să ascultăm și pe ofițerul francez Mériage, venit în misiune la noi. El a cunoscut pe «prințul Moruzi» vorbind cu el la Craiova încă din 1809 cu privire la răscoala Sârbilor și la condițiile pe cari le-ar pune Poarta în ce privește soarta lor viitoare (8). Pe atunci

(1) Sturdza, *Acte și doc.*, I, p. 1007.
(2) *Ibid.*, p. 1010.
(3) *Ibid.*, p. 1910.
(4) Zinkeisen, VII, p. 726.
(5) *Ibid.*, p. 728. Cf. și Andréossy, *Constantinople et le Bosphore*, Paris, 1828.
(6) Drăghici arată, *l. c.*, că a vorbit pe larg la întâia Domnie a lui Alexandru Moruzi, despre uciderea fraților acestuia. Astfel de știri lipsesc însă acolo.
(7) Un Manu numește pacea: ποθητή; C. Manu, *l. c.*, p. 408.
(8) Hurmuzaki, *Supl.* I^3, p. 52.

www.dacoromanica.ro

diplomații francezi vorbiau de «Moruzești și de toți Grecii vânduți Rusiei» și, în al doilea rând, și Angliei, și cari trimeseseră în 1806 un agent la Varșovia, iar pe urmă alții la Malta și Alger (un Ghica) (1). Se credeà că această familie, «așà de dibace în a vrăjì ochii în Turcia», servià când pe Rușì, când pe Englezi, din singurul motiv al unei uri nestinse, «acharnement haineux et calculé», și, în orice caz, foarte ciudate, față de Francezi (2). Dumitrachi erà, încă dela sfârșitul lui 1808, dragoman și tot odată «plenipotențiar» pe lângă Galib Reis-Efendi, Panaiotachi fiind, cum s'a spus înainte, vechilul la Constantinopol al fratelui său (3). Dumitrachi Moruzi arată Francezului, în termini cari nu sunt inspirați de vreo dușmănie, cum s'au rupt negocierile de pace, cum a sfătuit pe plenipotențiarii turci să aștepte dincolo de Dunăre răspunsul definitiv al Țarului. Despre semnele de prietenie dintre Francezi și Rușì, el spuneà că «intimitatea de azi între Curtea din Petersburg și a Franciei n'aveà ca bază decât *nădejdea Rusiei de a o întrebuința pentru a săvârșì desmembrările Turciei pe cari le plănuește și că de aceea caută a stricà Turcia cu Franța declarând că cele două Puteri erau unite pentru pace și pentru răsboiu*» (4), că Rușii «*întrebuințau împrejurările în vederea cuceririlor ce doriau*», că altfel s'ar unì și cu Austria, numai să le poată face, că, în cazul când Turcii s'ar alipì la politica engleză, «ei ar fi înșelați» (elle [la Porte] sera sans doute la dupe) și că el, deșì ambasadorul englez încearcă a conrupe pe toți, se va opune la o alianță formală (5).

O minte limpede care urmărește înainte de toate interesele Impărăției, de durata și integritatea căreia erau legate toate interesele clasei internaționale a Fanarului.

Din partea Rușilor, afară de Ciceagov, analizat mai sus, pe care nu-l interesează nici însușirile, nici păcatele fraților Moruzi, mai este un povestitor care vorbește pe larg de cedarea Basarabiei, aruncând oarecari învinuiri celor doi Fanarioți. E un Francez de origine,

(1) *Ibid., Supl.* I², pp. 528—9.

(2) Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 558, No. DCCXXX; p. 559, No. DCCXXXIII; p. 561, No. DCCXXXVI; p. 737, No. DCCCCLXIV. Pentru agentul lor la Paris, Rali, care *spionase pentru dânșii la București și fusese îndepărtat de Rușì*, v. *ibid.*, p. 567, No. DCCLII. Și înalți demnitari ai Porții, ca Beglicgì-Efendi Izet-Beiu din 1809, erau creaturile Moruzilor, ba chiar fuseseră crescuți de ei; *ibid.*, I³, pp. 55—6, No. XL.

(3) V. mai sus, p. 176.

(4) Hurmuzaki, *Supl.* I³, p. 54.

(5) *Ibid.*

www.dacoromanica.ro

strălucitorul și spiritualul Langeron, a cărui vervă satirică, asemenea cu a lui Saint-Simon ori a principelui de Ligne, nu cruță pe nimeni (e acel care găsește că hora este «ce a văzut mai ridicul în viață»).

El pleacă dela concepția «rassei de scelerați celei mai imunde», cari sunt Fanarioții (1). E încredințat însă că «*toți Grecii din Fanar, fără excepție, trebue să fie dușmani ai Rusiei, care umblă după singura hrană a vieții și ambiției lor: Moldova și Muntenia*» (2). Dragomanul Apostolachi Camo i se pare o ignobilă unealtă a lui Galib, și că s'ar pune în brânci pentru a slujì de sprijin patronului când se suie pe cal. Dar Alexandru Moruzi, pe care l-a cunoscut, e «singurul bun administrator» dintre Greci. Planul de a se unì tot pământul românesc de dincoace de Carpați, și Serbia, cu Impărăția rusească e al lui Constantin Ipsilanti, care se visă «rege al Daciei», iar ceilalți Greci, «și chiar Moruzeștii», ocrotiți de Rusia», sunt, pentru motivul arătat mai sus, împotriva acestei idei (3). La întrarea Rușilor în Moldova, ajutorul le vine în adevăr, dar nu dela puternicul partid moruzesc. Un Catargiu îi ajută a luà Benderul (4); prințul Cantacuzino, din Rusia, ataman al Cazacilor Donului, luptă la Cetatea-Albă (5); un alt Cantacuzino, locotenent-colonel și ruda lui Melisino, ajuns general rus, — el țineà pe Luxandra fiica Banului Mihaiu Cantacuzino —, organizează o oaste pământeană (6). Ipsilanti, «intrigantul ambițios», *îndemnătorul la acest răsboiu de cucerire*, se visează acum rege (7); boierii munteni, cari trăiseră ca fugari la Brașov, pe când Arnăuții lui Ipsilanti se coborau dela Radu-Vodă și tăiau pe Turci pentru a face generalului Miloradovici la scările casei lui Ghica o alee de capete, se întorceau înapoi fără zăbavă și luau parte la strălucitele baluri rusești (8). Constantin Varlaam, fost ofițer rus ce locuise prin Moscova și Petersburg, Mitropolitul Ignatie, boierul Nenciulescu, Constantin Filipescu, unii Ghiculești, Grădișteni, ca și Brâncovenii stau în fruntea dușmanilor stăpânirii turcești (9).

---

(1) Langeron, p. 72.
(2) P. 108.
(3) P. 110.
(4) P. 111—2.
(5) *Ibid.*
(6) P. 121. Cf. *Genealogia Cantacuzinilor*, p. 196.
(7) *Ibid.*
(8) P. 117.
(9) Pp. 133—4, 184.

www.dacoromanica.ro

Insă Moruzeștii și «Moruzliii» nu se arată prin nimic prietenii năvălitorilor; din potrivă, Langeron înseamnă că, la București fiind mai mulți Greci decât în Iași, «spiritul Fanarului domnește, și toate intrigile erau aproape fățiș îndreptate împotriva Rușilor». Și totuș, peste câtevà pagine, acelaș scriitor asigură că Dimitrie Moruzi, pe care-l vede la Iași în Fevruarie 1809, unde venise cu Galib, «erà să fie câștigat prin ispita unuia din cele două Principate pentru a favorizà pretențiile Rușilor» (1). Ca și cum aceștia aveau să hotărască asupra numirii, pe care Francezii erau mult mai curând în măsură a o influență! Altfel generalul recunoaște bucuros că «Moruzi erà un om fin, șiret (*astucieux*), versat în politica Divanului, și, ce e mai mult, plin de spirit, de cunoștințe și foarte amabil în societate, ale cărei delicatețe și *bon-ton* le gâcise» (2). Și nu e fără interes să se noteze că peste câtevà rânduri dragomanul rus Fonton, și el «cuminte, prevăzător, instruit, dibaciu, amabil, de *bon-ton*», e învinuit că, pentru bani dela Turci, a favorizat pe aceștia în negociații, cătând a scăpà Principatele de anexarea la Ruși. O învinuire — pe aceasta Langeron, perfid, o taxează de calomnie, dar o raportează; și, de fapt, Halet Efendi spuneà diplomaților ruși, în 1812, că Țarul trebue să facă acum cu tot neamul Fontonilor ceea ce Sultanul făcuse cu al Moruzilor — prețuește cam tot atâta cât și cealaltă (3).

In ce privește legăturile Moruzilor cu evenimentele, Langeron recunoaște că Moruzi cel mare nu știà nimic despre planul de năvălire al lui Marcov, că el prevăzuse însă o astfel de *bagarre*, că-și pusese bagajele în siguranță la Rusciuc și că înaintea Cazacilor fugì mai răpede decât Galib, găsind adăpost în satul Cadichioiu (4).

Negocierile încep. Scriitorul franco-rus declară că Rușii voiau pacea cu orice preț și că astfel li se părea că s'ar puteà mărginì

(1) P. 155. Dumitrachi fusese chezășul la Poartă al lui Alexandru în 1792 Iorga, (*Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor;* din «Economia Națională», 1900, pp. 61—2).—La începutul lui Decemvrie 1811, Ledoulx scrie despre urmările păcii: «Moruzzi est nommé prince de Valachie par l'influence des Russes» (Hurmuzaki, *Supl.* I², p. 647, no. DCCCXLI). Acelaș îl numià pe Moruzi, la 28 Martie 1812 «la cheville ouvrière des Russes» (*ibid.*, p. 679, no. DCCCLXXXIII). Consulul francez dela București nu erà însă de o pătrundere diplomatică deosebită.

(2) *Ibid.*

(3) Iar la p. 353 se arată că Iosif Fonton, fost prim-dragoman francez, erà bănuit, încă și în 1811, de simpatii pentru Turci: atâta valoare au aceste judecăți despre trădare!

(4) P. 347, nota 1.

www.dacoromanica.ro

la granița Dunării ori chiar la a Siretiului (1). Apoi încă odată Langeron dă caracterizarea lui Moruzi și adauge că, împotriva credinței lui Cutuzov că i-ar fi devotat, el, «ca toți Grecii din Fanar, nu era devotat decât sieși». Asigurarea că ar fi fost câștigat prin perspectiva Domniei dela Ruși, garantată de Galib, a mai fost respinsă odată. Și, când arată neașteptatele propuneri turcești pentru cedarea Basarabiei, în Decemvrie 1811, Langeron spune formal: «N'am putut înțelege niciodată ce a îndemnat pe Turci a ne acordà o pace care se făcuse indispensabilă pentru noi. Am siguranța că nici un membru al congresului turc n'a fost nici cumpărat, nici câștigat prin speranțe. Galib, cel mai însemnat, era sărac, și sărac a rămas. *Prințul Moruzi n'aveà nevoie de protecția noastră ca să aibă locul de Domn, și nu l-a avut*» (2). Am spus oare mai sus altcevà?

Lăsând la o parte toate explicațiile lui Langeron, mai ales aceea cu norocul lui «ruschi Bog», rămâne lămurirea sigură că Turcii n'aveau nici armată, nici bani, ci erau sătui de *dălcălecii* lor, de «hoții din Bulgaria» ai deosebiților aiani, pe cari Vizirul trebuià să-i comande, și că orice încredere în Napoleon lipsià, și la Poartă, și în lagăr. Și, mai departe, «plenipotențiarii turci se arătau în politică mai tari decât ai noștri: Galib Efendi și prințul Moruzi erau capete diplomatice mai pricepute decât ale lui Italinschi și Sabaneev. Ei încălcară (prirent le dessus) pe aceștia într'atâta, încât ai noștri aveau aerul de învinși cari cer pacea în loc de învingători cari o dictează (3)». Rectitudinea din partea turcească era perfectă. Toate veștile defavorabile Rușilor «nu-i făceau să rupă congresul, ba nici măcar să-și crească pretențiile. Păreau numai că țin pe fiecare zi mai mult la ele, dar cedau și mai departe Prutul» (4). Fanarioții în special erau pentru cedarea Basarabiei ca să-și păstreze locurile de Domni în Principate, cari, altfel, riscau să fie și ele pierdute, scrie Langeron, după convorbiri avute cu unii din ei în 1821, la Odesa. Această explicație exclude însă și ea cumpărarea lui Moruzi, care «conduceà» pe Galib, ca «organ al Fanarului» interesat, și deci face imposibilă și trădarea lui (5).

In sfârșit despre uciderea Moruzeștilor acelaș informator vioiu își dă o părere care luminează mai bine decât toate celelalte măr-

(1) Pp. 350—1.
(2) P. 369.
(3) P. 385.—Aici și despre negociatorul suedez Hummel, secretar la Petersburg.
(4) P. 386.
(5) P. 386, nota 2.

www.dacoromanica.ro

turii tragedia din toamna anului 1812. Andréossy e acela care aduse înlăturarea ori pedepsirea tuturor factorilor păcii pe care Francezii o blestemau, dar o meritaseră. Vizirul, depus; Galib, exilat în Asia; cei doi Fanarioți, decapitați. «Dar», adauge Langeron, «*politica Turcilor a avut mai puțină parte în această crimă decât intrigile prințului Carageà, care fu numit domn al Țerii-Românești. Avuse de concurent pe Moruzi, și se temeà să nu fie înlocuit de el. Acestea sunt glumele obișnuite ale Fanarioților*». Și, pentru înțelegerea definitivă a păcii se spune: «Rusia are datorii eterne față de d-l Andréossy. Nu e nici o îndoeală că, de ar fi venit la timp — și puteà s'o facă ușor —, ar fi împiedecat pacea, și atunci am fi stat foarte rău. Andréossy a călătorit ca un ambasador, când trebuià să alerge ca un curier. S'a oprit, s'a distrat pretutindeni, și a găsit pacea făcută» (1).

Am arătat aiurea (2) cum Scarlat Callimachi ca și Iancu Carageà își căpătaseră Scaunele domnești în unire cu Iacob Arghiropulo, care ajunse dragoman în locul lui Dumitrachi Moruzi, și cu Halet Efendi, noul puternic la Poartă. *Ei* aduseră astfel căderea și nimicirea Moruzilor, ai căror partizani, cari de sigur că nu «trădaseră» la încheierea păcii, fură căutați la sfârșitul anului prin țerile noastre pentru a fi și ei «pedepsiți» (3). Iar pacea dela București, deci pierderea Basarabiei, a rezultat din zăbava politicei franceze, care reflectà egoismul și nestatornicia lui Napoleon I-iu și din neîncrederea Turcilor în astfel de planuri geniale, cari se puteau rezolvì lesne în peirea lor.

La aceste concluzii duce studiul de față.

---

(1) P. 370, nota 1. Pentru mersu-i de «broască țestoasă», și p. 386.

(2) *Documente Callimachi*, I, p. CXCVII—VIII.

(3) *Ibid.*, p, 7, no. IX. Cf. raportul consular austriac din aceeaș publicație, p. 156. V. și *ibid.*, vol. II, p. 548, nota 1.—Ca un răsunet depărtat a acestor prigoniri e exilarea dragomanului muntean Bibica Rosetti în primăvara anului următor. V. *Acte și fragmente*, I, p. 493, no. 4 (erà însă prieten al Francezilor), și acest *raport saxon inedit*: «Bibica Rossetti, Grec, premier-agent du prince de Valachie, a été déposé de cette place et a été exilé à Angora. Monsieur Arghiropulo, Drogman de la Porte, a été chargé provisoirement de faire les fonctions d'agent du Voïvode Karadgea».

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro